

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

**Manželství a rodinný život očima dámských časopisů
konce devatenáctého století**

MAGISTERSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vypracovala: Bc. Eliška Starostová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D.

Studijní obor: Historie

Olomouc 2021

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra historie

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma „Manželství a rodinný život očima dámských časopisů konce devatenáctého století“ vypracovala podle svého nejlepšího svědomí samostatně, s použitím řádně citované literatury a pramenů.

V Bělkovicích-Laštanech, dne 6. května 2021

Bc. Eliška Starostová

Poděkování

Ráda bych touto cestou ze srdce poděkovala paní doc. Mgr. Radmile Švaříčkové Slabákové, Ph.D. a panu doc. PhDr. Michaelu Viktoříkovi, Ph.D. za jejich nekonečnou trpělivost, cenné rady a podporu, bez nichž by tato práce nikdy nevznikla.

Anotace

Manželství a rodinný život očima dámských časopisů konce devatenáctého století

Tématem této diplomové práce je pohled na prastaré instituce manželství a rodiny optikou ženských časopisů konce devatenáctého století. Tyto časopisy se staly významnými nositeli myšlenek sílícího ženského emancipačního hnutí. Dokázaly aktuálně reagovat na témata rezonující ve společnosti. Skrze analýzu jednotlivých článků a příspěvků představí tato práce konkrétní společenské fenomény, jež ve vztahu žen k manželství a rodině vzbuzovaly veřejnou diskusi a rozvířovaly emoce.

Annotation

Marriage and Family Life from the Perspective of Women's Magazines of the Late Nineteenth Century

The topic of this diploma thesis is to analyze immemorial institutions of marriage and the family through women's magazines that were published in the late nineteenth century. These magazines gained an important role in spreading ideas supporting the growing women's emancipation movement. They reflected the topics that were relevant in society at that time. Through the analysis of individual articles and comments this project introduces specific social phenomena that, in regard to the women's attitude to marriage and the family, aroused a public discussion and stirred emotions in society.

Obsah

1	ÚVOD	5
1.1	Cíl práce a metodologie.....	6
1.2	Charakteristika pramenů.....	6
1.3	Literatura.....	9
2	Stručný vývoj ženského hnutí	14
2.1	Nová myšlenka znamená revoluci.....	14
2.2	Domácí sféra.....	15
2.3	Vzdělání pro všechny.....	16
2.4	Od spolků k časopisům.....	19
3	Manželství a dámské časopisy	23
3.1	Právní ukotvení.....	24
3.2	Časopisy jako hlas nové doby.....	26
3.2.1	Rezonující témata.....	27
4	Manželství, rodina a domácnost očima časopisů	34
4.1	Manželství, láska a sexualita.....	36
4.1.1	Motivace.....	36
4.1.2	Co přináší být manželkou?.....	37
4.1.3	Je v manželství místo pro lásku?.....	39
4.1.4	Sexualita a volná láska.....	42
4.2	Domácnost a vnitřní chod rodiny.....	48
4.2.1	Rodinné role.....	48
4.2.2	Dobrá hospodyňka.....	51
4.3	Výchova dětí.....	55
4.4	Manželské právo.....	61
4.4.1	Právní cesta k rozvodům.....	62
4.4.2	Rozvody v očích veřejnosti.....	64
5	ZÁVĚR	67
6	Seznam použité literatury	71
7	PŘÍLOHY	77

1 ÚVOD

„Každý probudilejší národ může se za doby nynější vykázati časopisem ženským, v němž se zrcadlí pokročilost a uvědomělost nejen dcer jeho, nýbrž i národu celého, nebo nelze zneuznati, že otázka ženská týká se takřka všech členův lidské společnosti. Pokrok mužův ohrožen jest zpátečnictvím, nevědomostí a nevzdělaností žen, pokrok žen pak značí i všeobecný pokrok národní. [...] Účelem časopisu tohoto jest, aby seznamoval dcery československé se vším, co duševně světem hýbe, s působením spolkovým, lidumilým a dobročinným jak národu českého, tak i národův jiných, se všemi pokroky v ženském školství, jemuž budeme věnovati zvláštní pozornost, ano dobré školství jest základem velikosti národův; povzbuzovati je, aby přilnuly k vznešeným snahám lidstva, aby milovaly všechno dobro a krásu, hlavně pak povolání své ženské i významuplné, důležité povinnosti ženy jak v rodině tak i v národě. Časopis bude psán slohem prostonárodním, aby si proklestil dráhu do rodin a k srdcím ženštin všech, a přináseti bude články poučné i zábavné...“¹

Časopisy určené ženám a dívkám se ve větší míře na našem území rozšířily ve druhé polovině devatenáctého století. Jednalo se o médium s velmi konkrétní, dalo by se říci specifickou, ale hlavně velmi širokou čtenářskou základnou. Jejich vznik byl velice často spojen se spolkovou činností, a tudíž se zařadily mezi nejvýznamnější šířitele ženských emancipačních myšlenek.

Kromě běžné zábavy bylo jejich cílem čtenářku informovat, rozšiřovat jí obzory, zdokonalovat a rozvíjet její schopnosti, vzbuzovat zájem o nové myšlenky, vychovávat a v neposlední řadě vzdělávat. Staly se jedním z nejefektivnějších nástrojů, jak rychle rozšířit nová témata týkající se žen a jejich společenské role, s co možná největším dopadem na své publikum. Povědomí o ženské emancipaci se tak nepředávalo, pouze ve vyšších vrstvách inteligence, ale bylo vědomě zacíleno také na širší čtenářské vrstvy, neboť se během devatenáctého století zvyšovala celková gramotnost obyvatelstva.

¹ Program. Ženské listy (dále pouze ŽL), 1873, č. 1., s. 1.
- Celkové znění programu naleznete v závěrečných přílohách.

1.1 Cíl práce a metodologie

Smyslem této práce je podívat se na manželskou instituci a rodinu optikou dámských časopisů konce „dlouhého“ devatenáctého století. A skrze ně se pokusit vytyčit témata, která byla v kontextu manželství a rodiny nejvíce skloňována. Cílem práce je tedy lépe porozumět dobovému chápání těchto lidských svazků.

V tomto směru budou hlavními prameny časopisy *Ženský svět* a *Ženský obzor*, které zprostředkují náhled převážně do mentality středních společenských vrstev. Časově se pak bude práce pohybovat především v úseku druhé poloviny devadesátých let devatenáctého století až po konec prvního desetiletí století dvacátého. Dalším výraznějším pramenem bude i časopis *Ženské listy*, který formou sondy zprostředkuje přesahy také do osmdesátých let devatenáctého století.

Pokud se zaměříme na metodologii práce s prameny, vše se bude odehrávat v několika fázích. V rámci vybraných ročníků proběhne tematická selekce článků a příspěvků, které se budou dotýkat zvolených okruhů. Těmi jsou: 1. manželství, láska a sexualita; 2. domácnost a vnitřní chod rodiny; 3. výchova dětí; 4. manželské právo – rozvody. Nutno podotknout, že hranice mezi jednotlivými okruhy se vždy nedá striktně oddělit. Témata totiž na sebe různě navazují a vzájemně se ovlivňují, proto některé články lze zařadit současně do vícero okruhů. V další fázi pak podrobným studiem článků vykristalizují fenomény, jimž sledované časopisy věnují prostor a jsou součástí rozvířené dobové diskuse. Právě tyto fenomény se stanou hlavním předmětem mé následné analýzy, kdy se pokusím zohledňovat jednak hledisko historického kontextu získaného z jiných odborných studií a jednak připojit vlastní interpretace vybraných jevů. Konkrétní badatelské otázky budou položeny vždy v úvodu dané podkapitoly, přičemž výstupem bude jejich zodpovězení.

1.2 Charakteristika pramenů

Nejspíše nejstarším česky psaným dámským periodikem na našem území byl časopis *Lada: belletristický a módní časopis*, jež vydávala paní Antonie Körschnerová (1833-1894) ve spolupráci s nakladatelem Mikulášem Lehmannem.² Toto periodikum vycházelo v letech

² Databáze AV ČR – *Lada: belletristický a módní časopis*. In: https://aleph22.lib.cas.cz/F/C6T3I7BXM1676PNE1SSRX5YBEF8AI7P3GNH4DDPJ44DNDRDYD-16436?func=direct&=&=&doc%5Fnumber=001232953&local%5Fbase=KNA01&pds_handle=GUEST [cit. 22. 2. 2021]

1861-1866. Jak napovídá název, obsahem se zaměřoval především na módu, ale velké zastoupení zde měla i témata týkající se praktického chodu domácnosti.

V sedmdesátých letech pak ze spolupráce Věnceslavy Lužické (první redaktorky) s nakladatelem Františkem Urbánkem a pod záštitou *Ženského výrobního spolku* vzešel měsíčník *Ženské listy – časopis pro záležitosti žen a dívek českoslovanských* (1873-1926). Jednalo se o jedno z nejstarších a nejdéle vydávaných periodik tohoto druhu. Během své více než padesátileté existence bylo propojeno s dnes již věhlasnými jmény, jako jsou Eliška Krásnohorská, Žofie Podlipská nebo Karolína Světlá, které zde působily jako redaktorky. Původně měl být časopis vydáván již v roce 1871, a to jako příloha slavných *Květů*. Nicméně předjednaná kooperace Věnceslavy Lužické s tehdejší majitelem Eduardem Grégrem trvala jen velmi krátce a ztroskotala díky bezprostředně následujícímu odprodeji *Květů*, a s tím související změně majitele.³ Tuto událost zmiňuje s jistou mírou škodolibosti redakce *Ženských listů* hned ve svém prvním čísle vydaném 1. ledna 1873.

„ŽENSKÉ LISTY,“ příloha ku „Květům,“ jež byla věnována výhradně záležitostem ženským, zanikla, když „Květy“ i s přílohami přešly ve vlastnictví nakladatele „Světlozora,“ čímž pro dcery československé nastala skutečně mezera v časopisectvu českém.“⁴

Na přelomu století vznikla hned dvě další dámská periodika, která se na čtenářském poli dlouhodobě ujala. Prvním byl *Ženský svět: list paní a dívek českých*. Ten v roce 1896 založila paní Teréza Nováková, přičemž role nakladatele se ujal Ústřední spolek českých žen. Vycházel nepřetržitě až do roku 1930.⁵ Druhým časopisem byl *Ženský obzor: revue českých žen*, vydávaný Janem Ziegloserem mezi lety 1900-1941.⁶ *Ženský obzor* navázal na svého méně úspěšného jmenovce, který však nepřežil ani jeden rok. *Ženský svět* i *Ženský obzor* byla periodika vedená v liberálním duchu, čímž vytvářela protipól poněkud staromódnějším *Ženským listům*, které měly spíše tendenci hledat paralely, ženské vzory a poučení v historii. Oproti tomu *Ženský svět* a *Ženský obzor* mnohem více reagovaly na současná témata vztahující

³ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě*, s. 267.

⁴ Program. ŽL, 1873, roč. 1, č. 1., s. 1.

⁵ Vědecká knihovna Olomouc – *Ženský svět: list paní a dívek českých*. In: https://aleph.vkol.cz/F/KYPIP56S6DPAUJF4YHBDCENG5YU3DKBD6EC143DG1AAQNTBY7Q-54705?func=full-set-set&set_number=023616&set_entry=000001&format=999 [cit. 22. 2. 2021]

⁶ Vědecká knihovna Olomouc – *Ženský obzor: revue českých žen*. In: https://aleph.vkol.cz/F/KYPIP56S6DPAUJF4YHBDCENG5YU3DKBD6EC143DG1AAQNTBY7Q-01708?func=full-set-set&set_number=024912&set_entry=000003&format=999 [cit. 22. 2. 2021]

se k ženským emancipačním snahám u nás i v zahraničí. To se projevovalo také na rozmanitějším obsahu článků a celkově větším rozsahu.⁷

Obecně se dá říci, že si *Ženský svět* s *Ženským obzorem* byly obsahově velice blízko. *Ženský obzor* měl členitější dělení v rámci rubrik: články, beletrie, básně, feuilletony, dopisy, obzor literární a umělecký, divadlo, ženské hnutí, vzdělání a školství, politika, rozhledy atd. Zatímco *Ženský svět* si vystačil s rubrikami: články a beletrie, ze ženských snah a ženské práce, literatura a umění, Ústřední spolek českých žen atd. Jména rubrik nebyla konzistentní pro všechny ročníky a docházelo ke změnám formulace a jiným úpravám.

Ženské listy i *Ženský obzor* vycházely jako měsíčníky, zatímco *Ženský svět* byl čtrnáctidníkem. Stránkovým rozsahem v rámci celého ročníku byly všechny tři časopisy srovnatelné – průměrně okolo 260 stran za rok, přičemž *Ženský obzor* mírně zaostával (průměr okolo 200 stran).

V případě *Ženského světa* můžeme spatřit zaměření také na zahraniční aktivismus. Příklad nalezneme již v úvodním prohlášení, které bylo otištěno v prvním čísle roku 1896. Přestože redakce několikrát zdůrazňuje prvek slovanského původu našich spřízněných sester jakožto ohniska jejich zájmu, v následujících číslech a ročnících je celkem výrazný prostor věnován také zbytku neslovanského světa.

„Cíl jejich: poučovati a vychovávatí české pohlaví ženské, spojití je v jednu obec sesterskou poutem upřímné lásky a snažení ušlechtilého – jest rovněž vznešený a obsáhlý, jako jest cesta k němu nepadná a daleká. [...] Věříme v ženy dobré, ochotné sloužiti rodině, národu, lidstvu – v ženy toužící po nejvyšších cílech života, i přejeme si vroucně, aby seskupily se kolem nás. A k obci té sesterské čítáme nejen paní a dívky našich zemí korunních, ale i ony družky rodem nijak, nářečím jen málo od nás Čěšek se lišící, s nimiž za časů pěvce Slávy dcery byly jsme za jedno. [...] Avšak také s družkami slovanskými vzdálenějšími v trvalý chceme vstoupiti styk a spolu přinášeti zprávy o hnutí ušlechtilých žen cizích národů. Třeba toto první číslo jen nepatrné přináší snahy té stopy, jsou všechny kroky učiněny, by »Ženský Svět« vskutku poučoval ženy československé o světě žen ostatních.“⁸

⁷ ŽÁČKOVÁ, Z.: *Žena v českém humoru v 1. polovině 20. století*. Olomouc 2010, s. 12-13. (nepublikovaná diplomová práce)

⁸ *Našim čtenářkám!*. *Ženský svět* (dále pouze ŽS), 1896, č. 1, s. 1.
- Celkové znění programu naleznete v závěrečných přílohách.

Ženské listy, *Ženský svět* a *Ženský obzor* lze nejspíše považovat za nejvýraznější dámská periodika. Jako další zástupce můžeme zmínit například *Nové pařížské mody: list paní a dívek českých*, který s různými obměnami názvu vycházel mezi lety 1888-1941⁹, *Ženskou revue* vycházející mezi lety 1905-1920¹⁰ nebo časopis *Lada: list pro zájmy českých žen a dívek* (neplést si s periodikem *Lada: beletristický a módní časopis*), který stejně jako *Ženské listy* založila v roce 1888 Věnceslava Lužická a vycházel až do roku 1944.¹¹

1.3 Literatura

Téma této práce je již z podstaty věci neodmyslitelně spjato s českým ženským emancipačním hnutím, jehož stručnému vývoji bude věnována jedna z úvodních obecných kapitol. Aby byl dodán funkční historický kontext, je nezbytně nutné také reflektovat literaturu, která si u nás zvláště v posledních dvaceti letech získala velkou popularitu.

Ve své práci jsem se vzhledem ke zvolenému tématu zaměřila převážně na českou odbornou literaturu – jedinou výjimku tvoří velice hodnotná publikace *Zrození moderní ženy* od Lynn Abramsové,¹² která na svých 367 stranách podává ucelený pohled na ženy v západní evropské kultuře „dlouhého“ devatenáctého století, přičemž se tematicky dotýká, jak soukromých otázek týkajících se domácnosti a rodiny, tak jejich účasti ve veřejné sféře a možnosti zapojení se do boje o spolurozhodování.

Jak již bylo řečeno, v českém prostředí si zvláště v posledních desetiletích získalo studium ženské otázky a tematika gender studies značnou oblibu. Pro účely této práce bych si dovolila rozdělit odbornou literaturu na několik druhů.

Prvním z nich jsou teoretické studie, s obecným zaměřením na české ženské emancipační hnutí. Tyto práce reflektují nejzákladnější principy vývoje ženského postavení ve společnosti, jako je ženské vzdělávání a jeho kvalita, s tím související ženská spolková činnost ve druhé polovině devatenáctého století a postupně sílící angažovanost

⁹ Moravská zemská knihovna – *Nové pařížské mody: list paní a dívek českých*. In: <https://ndk.cz/periodical/uuid:4031ab50-bb8e-11dd-afd3-000d606f5dc6> [cit. 17. 3. 2021]

¹⁰ Vědecká knihovna Olomouc – *Ženská revue: list pro otázku ženskou, ethickou, kulturní a sociální vůbec*. In: https://aleph.vkol.cz/F/K5SLPJDEXG6S8QLMGQBBI5M8KRSPDG3PN43XY9Q26JCKC45K1-65032?func=full-set-set&set_number=019375&set_entry=000008&format=999 [cit. 17. 3. 2021]

¹¹ Moravská zemská knihovna – *Lada: list pro zájmy českých žen a dívek*. In: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/periodical/uuid:bee50630-f420-11e6-bfcc-001018b5eb5c> [cit. 17. 3. 2021]

¹² ABRAMSOVÁ, L.: *Zrození moderní ženy* (dále jen *Zrození moderní ženy*). Brno 2005.

žen ve veřejném prostoru, včetně vzrůstajícího zájmu o podíl na politickém rozhodování. Zde bych zmínila například dílo Marie Bahenské *Iluze spásy*,¹³ kde autorka české emancipační úsilí uvádí do souvislostí také s evropskými společenskými změnami.

Zvláštní zaměření na ženskou spolkovou činnost a ženské vzdělání nalezneme v další knize Marie Bahenské *Počátky emancipace žen v Čechách*,¹⁴ stejně jako v díle Jany Malínské „*My, byly jsme a budeme!*“,¹⁵ která skrze spolkové úsilí mapuje pohyb žen ve veřejné sféře, jejich cestu za vzděláním a kvalifikovanou prací, dobročinnou činnost, ale i vztah k náboženství a politice.

Další kategorií jsou práce zaměřené, kromě obecného vývoje emancipačních myšlenek také na ženskou každodennost. Zde nelze nezmínit knihu *K hříchu i k modlitbě* od Mileny Lenderové,¹⁶ jedné z nejcitovanějších českých autorek, zabývajících se touto tematikou. Kniha se zaměřuje prakticky na všechny aspekty ženského života, a to od narození do dospělosti. Kromě výše zmíněných témat popisuje například pojetí ideálu ženské krásy, dobovou hygienu, módu, ale i manželství a vedení domácnosti. Podobně koncipovaná i když stručnější a s menším zaměřením na každodennost je kniha *Naše prababičky feministky* od Pavly Horské.¹⁷

Dále tu máme literaturu zaměřující se v první řadě na manželství a rodinu.

Ze starších prací můžeme jmenovat například dílo *Manželství a rodina v minulosti* od Jiřího Klaboucha¹⁸ – kniha přednáší rozsáhlý vývoj manželské instituce, a to již od prvotně pospolné společnosti až do dvacátého století. Dílo je značně obsáhlé, a věnuje pozornost bezpočtu jednotlivých stránek manželství a života uvnitř rodiny, včetně rodinného práva. Nicméně při práci s knihou se čtenář musí oprostít od politicky laděné rétoriky vycházející z doby, kdy dílo vzniklo (60. léta 20. století). Z novější produkce jsou velice zajímavé práce Zuzany Pavelkové-Čevelové *Každodennost manželství 19. století v Čechách*¹⁹ a *Gender, víra*

¹³ BAHENSKÁ, M. – MUSILOVÁ, D. – HECZKOVÁ, L.: *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století* (dále jen *Iluze spásy*). České Budějovice 2011.

¹⁴ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách*. (dále jen *Počátky emancipace*). Praha 2005,

¹⁵ MALÍNSKÁ, J.: „*My byly, jsme a budeme!*“: české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa (dále jen „*My byly, jsme a budeme!*“). Praha 2013.

¹⁶ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě* (dále jen *K hříchu a modlitbě*). Praha 1999.

¹⁷ HORSKÁ, P.: *Naše prababičky feministky*. Praha 1999.

¹⁸ KLABOUCH, J.: *Manželství a rodina v minulosti* (dále jen *Manželství a rodina*). Praha 1962.

¹⁹ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Každodennost manželství: 19. století v Čechách pohledem soudních akt a příruček pro katolické kněze* (dále jen *Každodennost manželství*). Pardubice 2015.

a manželství v „dlouhém“ 19. století.²⁰ V tomto směru lze využít kromě historických příspěvků také publikací z jiných oborů, ať už se jedná o sociologický koncept rodiny v podání Iva Možného a jeho knihy *Rodina a společnost*,²¹ nebo výklad manželského práva a jeho vývoje skrze *Manželství v západní tradici* Jiřího Kašného.²²

Hledáme-li obecnější souvislosti z devadesátých let minulého století můžeme jmenovat dvě koncepčně velmi podobné publikace, kterými jsou *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*²³ a *Dějiny obyvatelstva českých zemí*.²⁴ Na obou publikacích se podílela tatáž jména: Pavla Horská, Milan Kučera, Eduard Maur a Milan Stloukal, na druhé jmenované spolupracovala ještě Ludmila Fialová a Jiří Musil. Obě knihy se věnují sociálnímu vývoji společnosti od pravěku až po dvacáté století, přičemž zvláště v námi sledovaném období velmi důkladně reflektují statistická data historické demografie. Přestože se v rámci devatenáctého století zaměřují spíše na nižší společenské vrstvy, velmi dobře spoluvytváří dějinný kontext.

V neposlední řadě je třeba zmínit velmi obsáhlou publikaci *Z dějin české každodennosti* za jejímž vznikem stojí trojice Milena Lenderová, Tomáš Jiránek a Marie Macková.²⁵ V jejich pojetí se kniha v rámci studia kulturních a sociálních dějin zaměřuje především na příběh člověka, jednotlivce, jakožto jedinečného dějinného činitele, skrze nějž lze proniknout do všedního dne devatenáctého století.

Většina výše zmíněných publikací a zejména ty zabývající se problematikou feminismu, využila ženské časopisy devatenáctého století jako jeden ze svých pramenů, jež jsou ovšem začleněny do širšího spektra. Mám-li uvést možnosti využití jiných druhů pramenů, velmi zajímavým příkladem je kniha Mileny Lenderové „*A ptáš se, knížko má...*“²⁶ vycházející z analýzy ženských osobních deníků devatenáctého století. Ty, jakožto prameny osobní povahy, dávají neobyčejným způsobem nahlédnout do myšlenkového světa svých pisatelek.

Dalším příkladem může být již zmíněná Zuzana Pavelková-Čevelová, ta ve svých dílech *Každodennost manželství 19. století v Čechách* a *Gender, víra a manželství v „dlouhém“*

²⁰ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století* (dále jen *Gender, víra a manželství*). Pardubice 2012.

²¹ MOŽNÝ, I.: *Rodina a společnost* (dále jen *Rodina a společnost*). Praha 2006.

²² KAŠNÝ, J.: *Manželství v západní tradici* (dále jen *Manželství v západní tradici*). České Budějovice 2006.

²³ HORSKÁ, P. a kol.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy* (dále jen *Dětství, rodina a stáří*). Praha 1990.

²⁴ PRAVDOVÁ, B. (ed.): *Dějiny obyvatelstva českých zemí* (dále jen *Dějiny obyvatelstva*). Vyd. 2., Praha 1998.

²⁵ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. (dále jen *Z dějin české každodennosti*). Praha 2009.

²⁶ LENDEROVÁ, M.: „*A ptáš se, knížko má...*“: *ženské deníky 19. století*. Praha 2008.

19. století vychází z rozboru normativních pramenů katolické církve, kněžských příruček, ale také ze soudní akt – která dovolí proniknout do dobové každodennosti skrze řešení manželských sporů. Obdobně, jen pro starší časové období, postupuje také Jaroslav Dibelka ve své knize *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství: Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, kde na základě soudních pramenů stanovuje dobové chápání sexuality v rámci venkovského prostředí ve vztahu k nemanželskému sexu.

Hledáme-li příklady prací, jež vycházely primárně ze studia dámských časopisů, můžeme zmínit již citovanou diplomovou práci Zdeňky Žáčkové *Žena v českém humoru v 1. polovině 20. století*,²⁷ která se zaměřuje především na rozbor časopisy publikovaných dobových karikatur. Další je například příspěvek Libuše Hetzkové *První léta časopisu Ženské listy. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská?* – do sborníku *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*.²⁸ Z jiného spektra lze jmenovat kapitolu *Mužští autoři v českých ženských časopisech první poloviny 20. století* Jany Burešové,²⁹ jež vyšla v rámci publikace *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti*.

V neposlední řadě je tu také kniha Marie Neudorflové *České ženy v 19. století*.³⁰ Nalezneme tu celou kapitolu věnovanou dámským časopisům. Autorka zde mimo jiné částečně reflektuje i několik fenoménů shodujících se s předmětem zájmu mé práce. Kniha se stručně dotýká témat vztahujících se k manželství, rodinnému životu, rozvodům a volné lásce, nicméně tato diplomová práce se pokusí věnovat jim širší prostor. Například konkrétně u naposledy jmenovaného bodu Neudorflová přijímá jiné závěry, než budou výstupy této práce. Podle autorky zaujímaly ženské časopisy vůči tzv. volné lásce důsledně odmítavý postoj, avšak situace (zvláště v liberálně laděných *Ženských listech* a *Ženském světě*) nebyla zcela černobílá, jak si v kapitole *Manželství, láska a sexualita* ukážeme.

²⁷ ŽÁČKOVÁ, Z.: *Žena v českém humoru v 1. polovině 20. století*. Olomouc 2010. (nepublikovaná diplomová práce)

²⁸ HETZKOVÁ, L.: *První léta časopisu Ženské listy. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská*. In: *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006*. Pardubice 2006, s. 323-335.

²⁹ BUREŠOVÁ, J.: *Mužští autoři v českých ženských časopisech první poloviny 20. století*. In: ŠVARÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R. a kol.: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti* (dále jen *Konstrukce maskulinní identity*). Praha 2012, s. 184-194.

³⁰ NEUDORFLOVÁ, M.: *České ženy v 19. století* (dále jen *České ženy v 19. století*). Praha 1999.

Ženské časopisy jsou jako prameny velice atraktivní a zároveň specifické. Skrze svůj výchovný prvek představují jednak ideální podobu, kterou by svět měl mít, ale zároveň dovedou velice účinně kriticky nastavit zrcadlo dobové společnosti. V následujících kapitolách se pokusíme získat ucelenější představu o tom, co představoval domov a rodina pro člověka, a především ženu devatenáctého století.

2 Stručný vývoj ženského hnutí

2.1 Nová myšlenka znamená revoluci

Cílem této kapitoly je velmi stručně shrnout, jakým směrem se v devatenáctém století ubíral vývoj ženského hnutí v českých zemích. Neboť právě manželský a rodinný život je jednou z klíčových oblastí, kde se příliv nových myšlenek, postupně zaváděných do praxe, projevoval.

Je všeobecně známo, že přelom osmnáctého a devatenáctého století je spojen s několika revolucemi, které otřásly dobovou společností. Ať už se jedná o tu „velkou francouzskou“ nebo o boj amerických kolonií za svůj stát – přivedly ze světa teorií staronový pojem, jenž nedal mnohým osvícencům spát, a tím jsou „lidská práva“. Zemětřesení, které to vyvolalo, uklidnila teprve léta zkoumání a definování, jak samotného pojmu, tak přirozených důsledků pro současnou i budoucí společnost. Najednou se začalo diskutovat o postavení jednotlivce v třídní mase.³¹ Dosud opomíjený postupně začali nacházet odvahu trvat na svých „přirozených právech“. Individua, kterým měla být postupně uznána existence ve společnosti, takto krůček po krůčku vytvářela své vlastní sebevědomí.

Možná je právě tímto devatenácté století pro historiky fascinující. Došlo zde k průniku starého a nového vnímání světa. Starý svět, ve kterém každý jednatel přesně věděl, kde je jeho místo – pevný řád představující společenskou jistotu, opírající se o staletí tradic. Oproti tomu svět nový, se všemi svými revolucemi, masmédií, pokrokem na každém rohu a nejistotou, co tyto novoty přinesou.

Snad nejpočetnější skupinou potřebující do budoucna společenské změny byly právě ženy. Těm osvícenství ani revoluce, kromě nárůstu gramotnosti, doposud mnoho nového nepřinesly.³² Nicméně již v osmnáctém století se začali objevovat průkopníci, kteří svou prací i pojetím života přispěli k nalomení zaběhlých stereotypů. Co se týče dam, tak nejvíce byl slyšet hlas spisovatelek. Ty měly světu co říct a zároveň měly také možnost k oslovení početnějšího publika. Ať už to byl příspěvek do diskuse Mary Wollstonecraft (1759-1797) a její *Obhajoby ženských práv* (1792), kde pro ženy žádala možnost vzdělání a kvalifikace³³ – nebo šlo spíše o ženy žijící si zkrátka po svém, jako Jane Austen (1775-1817), která se navzdory svému okolí

³¹ ABRAMSOVÁ, L.: *Zrození moderní ženy*, s. 8.

³² ABRAMSOVÁ, L.: *Zrození moderní ženy*, s. 25.

³³ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě*, s. 265.

dokázala sama zabezpečit i bez manžela. Přičemž také její díla obsahují kritiku společenských poměrů (možná ne tak otevřenou), nicméně v podobě jemného humoru a propracované psychologie mužských i ženských postav, které se v jejích románech musejí se současnou společenskou situací vyrovnávat.³⁴

2.2 Domácí sféra

Nicméně – navzdory těmto spíše výjimkám, i do devatenáctého století vstupují ženy stále jako pověstné „slabší“ pohlaví. Rodiny jsou společenskou ideologií rozděleny do dvou sfér vlivu: ženská sféra „domácího krbu“ a mužská sféra okolního světa, zahrnující veškeré ekonomické, politické nebo i společenské dění mimo domácnost.³⁵

V tomto kontextu je vhodné upozornit na míru zodpovědnosti, kterou společnost takto mužům ukládala, čímž je dostávala do citelného tlaku. Přestože měl muž vcelku široké možnosti seberealizace (bereme-li v úvahu pouze otázku pohlaví a oprostíme-li se od omezení vycházejících z jeho původu), musel ve své roli „silného ochránce“ po všech stránkách zajistit přežití rodiny. To z pravidla zahrnovalo tvrdou práci, aby dokázal finančně zabezpečit chod domácnosti a udržet tak rodině určitý životní standard.³⁶

Přeneseme-li se do českého prostředí, ani zde ženám počátek devatenáctého století nepřinesl žádné dramatické změny. Jejich hlavním úkolem bylo zastávat roli milující manželky a matky, což dnes vyznívá, jako neustále se opakující klišé, avšak není na místě tento společenský status zlehčovat. Nicméně velké ALE představovaly ženy a dívky, prakticky všech společenských vrstev, kterým se z jakéhokoliv důvodu nepodařilo vdát. Vhodný věk, kdy byl dívkám ve středních a vyšších společenských vrstvách hledán partner, byl mezi patnáctým a dvacátým rokem a tuto zodpovědnost měla mužská hlava rodiny. S následujícími lety se šance na slušný manželský svazek přirozeně snižovala.³⁷

³⁴ ABRAMSOVÁ, L.: *Zrození moderní ženy*, s. 25.

³⁵ ABRAMSOVÁ, L.: *Zrození moderní ženy*, s. 9.

³⁶ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 23.

³⁷ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 18.

Napříč společností byl kladen velký důraz na ekonomické a společenské poměry rodiny, z níž nevěsta i ženich pocházeli – nedostatečná úroveň pak velmi často představovala pro sňatek nepřekonatelnou překážku.

Ženám, jež zůstaly i po dvacátém roku bez manžela z jakéhokoliv důvodu, nebylo společností umožněno, aby se osamostatnily. Ekonomicky zůstaly závislé na hlavě rodiny (zpravidla otec či bratr), neboť logicky bez potřebného vzdělání nemohly vykonávat práci, pro kterou neměly potřebnou kvalifikaci. Tím se dostáváme do začarovaného kruhu žádné vzdělání – žádné kvalifikované zaměstnání – ekonomická závislost. Neboť nekvalifikovaná práce byla ohodnocena pouze minimální částkou nebo se jednalo o zaměstnání, které příliš nesvědčilo ženině dobré pověsti.³⁸

A tak se stalo, že dívky zůstaly „na krku“ své rodině. Přestože se velkou měrou podílely na chodu domácnosti, kde vykonávaly rozmanité domácí práce, společensky nebylo jejich úsilí kladně oceněno.³⁹ Ačkoliv jim společnost vlastně nedala příležitost k tomu, aby finančně přispěly k rodinnému rozpočtu, byl na ně vytvářen velký tlak – jak ze strany okolí, tak ze strany rodiny. Zkrátka představovaly jen další hladový krk navíc.⁴⁰

Společenská nálepka staré panny označovala někoho vymykajícího se normálnosti. Tato domnělá vulgárnost zadávala podnět k šuškaně a výsměchu – což současně sloužilo, jako odstrašující příklad mladým dívkám. Soucit se v tomto směru příliš neprojevoval. Žena či dívka držící tento nechtěný „titul“ měla neustále před očima své osobní selhání. Pokud se jí nezadařilo provdat ve vyšším věku, strávila pak svůj život, jako podřadná pracovní síla v domácnosti.⁴¹

2.3 Vzdělání pro všechny

Jak bylo naznačeno výše, otázka ženského vzdělávání byla zcela oprávněně jedním z hlavních pilířů ženského emancipačního hnutí. Dnes si jen stěží uvědomujeme, jak důležité pro nás vzdělání je a co znamená pro naši samostatnost a nezávislost. Přijímáme její s naprostou samozřejmostí, nicméně vezmeme-li pouze základní schopnost číst a psát,

³⁸ MALÍNSKÁ, J.: „*My byly, jsme a budeme*“, s. 15.

³⁹ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 24.

⁴⁰ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 23.

⁴¹ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě*, s. 74.

ukáže se, že při její absenci představují problém naprosto jednoduché úkony, jako cestování veřejnou dopravou, či prostý nákup. Stejná analogie funguje v celé oblasti vzdělání, které kromě vědomostí také pomáhá formovat logické a kritické myšlení, což nám umožňuje a usnadňuje aktivní řešení každodenních problémů.

Velkým zlomem našich dějin v oblasti školství bylo samozřejmě vydání *Všeobecného školského řádu* (6. prosince 1774) Marií Terezií. Ten byl reakcí na postupně se vyvíjející potřebu státu cíleně snižovat celkovou negramotnost obyvatelstva, a tak pomocí vzdělání a osvěty zvyšovat jeho sociální úroveň. Tereziánský Schulpatent uzákonil všeobecnou vzdělávací povinnost, která se vztahovala na chlapce i dívky dosahující věku šest až dvanáct let, a to bez rozdílů původu či náboženského vyznání (toleranční patent Josefa II. umožňoval zřizování škol také pro další konfese).⁴²

Takto se začala budovat (a dále během devatenáctého století rozšiřovat) školská síť. V rámci elementárního školství byly zřizovány tzv. školy triviální, které se staly nejběžnějším typem. Poskytovaly nejzákladnější vzdělání v podobě čtení, psaní, počtů a základů náboženství. Dalšími typy základních škol byly tzv. školy hlavní a školy normální, které vznikaly v krajských a zemských městech a poskytovaly žákům, co se kvality vzdělání týče, o něco vyšší úroveň.

Přijetí povinného vzdělání nebylo pro společnost jednoduchou záležitostí. Pro rodiče z nižších vrstev, kteří sami vzdělání nezažili, bylo jednak obtížné pochopit jeho význam, a jednak byla rodina často závislá na tom, aby se také děti svou prací zapojily. Posílání dětí do školy se tedy mohlo citelně projevit při rodinném hospodaření.⁴³

Také střední vrstvy se stavěly k veřejným školám s nedůvěrou. Důvodem byly pochybnosti o kvalitě vzdělání, strach z nakažlivých nemocí nebo také pochybná společnost spolužáků. Z tohoto důvodu dávaly rodiny s vyšším rodinným rozpočtem přednost domácí výuce – zvláště pak u dívek. Díky těmto faktorům si společnost na povinnou školní docházku zvykla vlastně až ve druhé polovině devatenáctého století. Školství mezi tím rozšiřovalo svou působnost. Významné milníky představovaly školské reformy, zvláště pak Hasnerova reforma (vyhlášená 14. května 1869), která se vztahovala na všechny stupně školství, zvyšovala

⁴² LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 197.

⁴³ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 199.

povinnou školní docházku o dva roky, zabývala se zkvalitněním přípravy učitelů a zbavovala školu závislosti na katolické církvi.⁴⁴

Jak již bylo řečeno, dívky ze středních a vyšších tříd byly vzdělávány převážně domácí výukou. Další navazující vzdělání bylo značně omezené. Šlechtična mohla využít navazující klášterní školy, měšťanstvo však dávalo přednost spíše soukromým vzdělávacím ústavům, které postupně začaly vznikat ve městech již před rokem 1848.

*„Každý zná překážky i nebezpečí samouctví, ví ale také jistě, že ono je pro dívku, zvláště dospělejší, která není velmi zámožna, za nynějších našich poměrů jediným prostředkem, touží-li ona po vyšším jakémsi stupni vzdělání.“*⁴⁵

Jak praví článek z Ženských listů 1877, další možností navazujícího vzdělání bylo samostudium. Tento postup však byl velice obtížný a narážel na to, že žena neměla pevné studijní a vědomostní základy, tudíž už jen orientace v získaných informacích představovala pro někoho nezkušeného problém. Neboť: *„Jak snadno i sebeupřímnější vůle a sebe opravdovější snaha o jedno úskalí se rozbije, totiž o nedostatek potřebné opory při volbě prostředků i cest a pro opatřování pomůcek ku dosažení žádoucího cíle!“*⁴⁶ Diskuse týkající se ženského vzdělávání jsou jedním z hlavních nosných témat snad všech časopisů pro dámy druhé poloviny devatenáctého století.

Od šedesátých let pak začaly vznikat vyšší dívčí školy – v Praze, v Brně, v Hradci Králové nebo třeba v Českých Budějovicích. Přestože se jednalo o velký posun v oblasti ženského vzdělávání a tyto školy měly být nositeli pokrokových myšlenek, tak konkrétní výuka byla opět zaměřena spíše na tradiční ženské disciplíny.⁴⁷

Asi nepřekvapí, že jedním z prvních povolání otevřených ženám byla profese domácího učitele. Nicméně je zajímavé, že právě pro výkon tohoto povolání dámy (poměrně dlouhou dobu) nepotřebovali mít žádnou rozsáhlou kvalifikaci. Stačilo absolvovat dvouletý pedagogický kurz. Běžně se jako výchozí stupeň vzdělání pro budoucí učitele považovaly výše zmíněné školy normální. Nicméně ženy, které by zde složily učitelské zkoušky byly spíše

⁴⁴ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 200.

⁴⁵ *Z časových otázek o ženském školství*. ŽL, 1877, č. 4, s. 49.

⁴⁶ Tamtéž, s. 49.

⁴⁷ BAHENSKÁ, M. – MUSILOVÁ, D. – HECZKOVÁ, L.: *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice 2011, s. 124-125.

výjimkami. Jako na příklad Bohuslava Rajska či Honorata Zapová.⁴⁸ Ovšem ne všechny dívky měly předpoklady stát se učitelkou. Velice nepopulární byla také povinnost dodržování celibátu – což bylo téma rezonující v dámských časopisech prakticky v celé druhé polovině devatenáctého století.

2.4 Od spolků k časopisům

V tomto okamžiku je vhodné navázat alespoň ve stručnosti na dámskou spolkovou činnost, která začala být aktivní od čtyřicátých let devatenáctého století. Právě spolky se zasloužily o rozvoj ženského vzdělávání zaměřeného hlavně na praxi a budoucí využití na trhu práce.

Vzpomeneme-li ty nejvýznamnější.

V roce 1839 byla Bohuslavou Rajsou založena *Společnost dívek českých*.⁴⁹ Velmi známý byl také *Spolek svaté Ludmily*, založený roku 1851⁵⁰ nebo *Americký klub dam*, který vzniknul až v roce 1862 ze spolupráce Karolíny Světlé a Vojty Náprstka.⁵¹ Avšak všeobecně nejzmiňovanějšími jsou nejspíše *Český výrobní spolek* z roku 1863⁵² a *Ženský výrobní spolek český* z roku 1871.⁵³ Oba byly založeny slavným triem Marie Riegrová-Palacká, Sofie Podlipská a Karolína Světlá.

Díky spolkové činnosti začaly vznikat dívčí průmyslové a obchodní školy, které bývaly zpravidla určeny dívkám z chudých poměrů, jež si nemohly dovolit platit školné. Vzdělání pak bylo zaměřeno jednak na výuku běžných předmětů a cizích jazyků, ale zejména na odborné dovednosti uplatnitelné v praxi.⁵⁴

Z hlediska státní ekonomiky jistě bylo výhodné, aby ženy měly možnost proniknout do lehčích řemesel, jako je řezbářství, knihařství, šití či květinová výroba, a tím si zajistit alespoň částečnou

⁴⁸ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 207.

⁴⁹ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 14.

⁵⁰ NEUDORFLOVÁ, M.: *České ženy v 19. století*, s. 40.

⁵¹ BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace*, s. 75.

⁵² NEUDORFLOVÁ, M.: *České ženy v 19. století*, s. 41.

⁵³ NEUDORFLOVÁ, M.: *České ženy v 19. století*, s. 41.

⁵⁴ MALÍNSKÁ, J.: „*My byly, jsme a budeme*“, s. 16.

samostatnost. A byly to právě Český výrobní spolek (1863) a Ženský výrobní spolek český (1871), jenž ženám alespoň povrchní proniknutí do řemesla umožňovaly.⁵⁵

Nutno říct, že navzdory všemu výše jmenovanému se dívčí školství oproti chlapeckému vyvíjelo pomalu. Až v roce 1890 vzniklo první dívčí gymnázium Minerva, za jehož vznikem stála Eliška Krásnohorská.⁵⁶ Problém, který představovalo studium žen na gymnáziu spočíval v tom, že gymnázium sloužilo jako příprava pro následující univerzitní vzdělání (kam samozřejmě ženy zatím neměly přístup). Proto bylo dívčí gymnázium vcelku revoluční myšlenkou. Studentky zde měly možnost vyššího vzdělání, zakončeného maturitou – ačkoliv tu musely až do roku 1907 skládat na chlapeckém gymnáziu, neboť Minerva neměla pravomoc maturitní zkoušku vést.⁵⁷

Spolky se svou činností, obdobně jako dámské časopisy (které v rámci spolků vznikaly), zaměřily také na ženy v domácnosti, kterým skrze různorodé přednášky a články zprostředkovávaly možnost seberozvoje. Byla takto zpracována jak témata vědecká, zabývající se matematikou a přírodními vědami, tak i témata velmi praktická. Toto byl způsob, jak ženám v domácnosti usnadnit rozvoj svých vědomostí, a současně samostudium se takto stalo alespoň částečně odborně vedeným.

Mezi nejvýraznější časopisy, vznikající od šedesátých let, patří Lada (módní časopis), Ženské listy, Ženský svět, či Ženský obzor.⁵⁸ Tato periodika si kladla, jako hlavní cíl čtenářky vychovávat a vzdělávat. Články jako: *O domácím účetnictví*,⁵⁹ *O nadání*,⁶⁰ *O zdraví a významu jeho*⁶¹ nebo *Vlastenky české!*,⁶² se převážně v počátcích specializovaly hlavně na chod domácnosti. Měly ženám zprostředkovat nové postupy domácích prací, měly ženy naučit správné životosprávu, hygieně a péči o sebe i o rodinu, měly je seznámit se základy účetnictví, či jen informovat o nejnovějších trendech v oblékání.⁶³ Časopisy také velmi podporovaly v ženách národního ducha a vedly je k „upřímnému vlastenectví“ – což je trend, který má své počátky již v národním obrození. Myšlenka silné ženy, statečné vlastenky, která svým dětem (dalším

⁵⁵ NEUDORFLOVÁ, M.: *České ženy v 19. století*, s. 66.

⁵⁶ NEUDORFLOVÁ, M.: *České ženy v 19. století*, s. 90.

⁵⁷ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 209.

⁵⁸ NEUDORFLOVÁ, M.: *České ženy v 19. století*, s. 164.

⁵⁹ FIALOVA: *O domácím účetnictví*. Lada – belletristický a módní časopis, 1862, č. 3, s. 75.

⁶⁰ PODLIPSKÁ, S.: *O nadání*. ŽL, 1877, č. 1, s. 2.

⁶¹ BAYEROVÁ, A.: *O zdraví a významu jeho*. ŽL, 1882, č. 8, s. 98.

⁶² *Vlastenky české!*. ŽL, 1877, č. 11, s. 163.

⁶³ *Praktická část – móda*. Lada – belletristický a módní časopis, 1862, č. 2, s. 5.

generacím) předá hrdost a národního ducha.⁶⁴ K tomuto trendu se ještě vrátíme v následujících kapitolách.

Časopisy také formovaly ženské sebevědomí. Zvláště v pozdějších ročnících můžeme mnohem častěji objevovat články informující o ženském snažení v zahraničí a o studijních úspěších svých zahraničních kolegyň, jež dosáhly vysokoškolských titulů.⁶⁵ Dámám bylo prostřednictvím těchto článků předkládáno mnoho témat a podnětů, což podporovalo jejich schopnost samostatně myslet. V neposlední řadě byly informovány také o všeobecném dění.

O tento druh výchovy, zprostředkované dámskými časopisy a publikacemi, se samozřejmě staraly v převážné většině ženy spisovatelky, které u nás byly nositelkami emancipačních myšlenek stejně, jako tomu bylo v cizině.⁶⁶ Dámská publikační činnost zaznamenala velký pokrok. Mezi nejzvučnější jména žen, které se zasloužily o vývoj ženského vzdělávání, patří již výše jmenované Eliška Krásnohorská, Sofie Podlipská, Bohuslava Rajská, Magdalena Dobromila Rettigová, Karolína Světlá, dále například Božena Němcová či Tereza Nováková (redaktorka časopisu *Ženský svět*). Na příkladech spolků a časopisů můžeme také doložit, že se snahy o zvýšení úrovně ženského vzdělávání dočkaly podpory i ze strany mužů, neboť i oni stáli u zrodu mnohých spolků a pravidelně přispívali k dámské publikační činnosti. Samozřejmě existovali i tací, kteří s ní příliš nesympatizovali, avšak zde měly české feministky prostor uplatnit schopnost smysluplné diskuse, již se za poslední století učily.

Přirozeně, ne každý volá po společenských změnách, jak by mohlo mylně z předchozích řádků vyznívat. Ženy do té doby nebyly z velké části zatíženy zodpovědností za své životy a mnohým toto relativní pohodlí vyhovovalo. Ne každý byl schopen nebo ochoten tuto zodpovědnost přijmout. To potvrzuje i lehce úsměvné tvrzení paní Marie Štorkové, v prvním čísle časopisu *Ženský svět* (1896), kde popisuje vlažný zájem mladých dívek o dívčí pokračovací školy. Dokonce vyjadřuje názor, že nebude-li pokračovací škola povinná, 9 z 10 dívek by se jí s chutí vyhnulo.⁶⁷ Nicméně lze předpokládat, že pro dobové feministky byla výhodou právě ta možnost, kterou i „nespolupracující dívky“ měly.

⁶⁴ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 206.

⁶⁵ *Práce a povolání – Doktorem veškerého lékařství*. *Ženský obzor* (dále jen *ŽO*), 1904, č. 6, s. 141.

⁶⁶ NEUDORFLOVÁ, M.: *České ženy v 19. století*, s. 38.

⁶⁷ ŠTORCHOVÁ, M.: *Pokračovací školy dívčí*. *ŽS*, 1896, č. 11, s. 158.

Boj o vzdělání, zaměstnání a politická práva v Rakousku-Uhersku a konkrétně v českých zemích neproběhl tak hlasitě, jako tomu bylo například v Anglii v podání militantních sufražetek. Zde převládá spíše dojem postupného kontinuálního vývoje, z velké části ovlivněného reálnými a praktickými potřebami společenských změn.

Výstižné ukončení této kapitoly nám nabízí článek *Rozhledy sociální, Portréty feministek* zveřejněný v *Ženském světě* (1896):

„Kdo chce hnutím feministickým dobytí práv, chápe je méně než onen, jenž hledá v něm východiště nové doby lidské společnosti. Příčinou feministického hnutí jsou změny, jež nastávají nutně v hospodářských poměrech postupem a vývojem civilizace. [...] Pravým cílem feministického hnutí není ani dosažení jistých práv, ani dobytí moci; pokud se bude boj omezovati na toto dvojí, nevymaní se z barbarství. [...] V periodě předchozí civilisace udržován byl řád ve společnosti lidské mocí silnějšího nad slabším po stránce fyzické, později autoritou inteligence vyspělé a vyvinuté jednostranně ke lsti, úskoku, vychytralosti atd. Aby zmizelo brutální to nadvládí, jest právě úkolem sociální reformy. Jedině sloučením inteligence a morálky mohou býti zjednány bezpečné základy ku zbudování nového společenského řádu.“⁶⁸

⁶⁸ ŘEHÁHOVÁ, E.: *Portréty feministek*. ŽS, 1896, č. 10, s. 148.

3 Manželství a dámské časopisy

„Tak si asi představuji manželství budoucnosti: v blahobytu, kdy se budou manželské svazky uzavíratí ne tak z ohledů hmotných, jako spíše z náklonnosti a souladu duší. Je ovšem velmi nebezpečno a odvážno tvrdit, kdy takové časy nastanou a nastanou li vůbec kdy. Než ať se děje cokoli, jisto je, že manželství v té podobě, v jaké se nyní jeví, dlouho se udržeti nemůže.“⁶⁹

Takto se na prahu nového století zamýšlí slovinská žurnalistka E. Dolinarová, jejíž článek v českém překladu zveřejnil časopis *Ženský svět*.

Pokud bychom se vydali hledat vhodnou definici pojmu manželství, narazíme na zástupy sociologů, psychologů, právníků, teologů, historiků a dalších, přičemž každý z nich nám nabídne svůj vlastní odborný názor. Jan Otto píše, že: „**Manželství** (lat. *matrimonium*, něm. *Ehe*, rus. *brak*, angl. *marriage*, frc. *mariage*) jest spojení muže a ženy odpovídající právu. Výměr tento předpokládá, že právní řád, ať duchovní, ať světský, upravil poměr mezi mužem a ženou, že z přirozeného lidského poměru životního stal se poměr právní.“⁷⁰

Můžeme o manželství mluvit, jako o právním, duchovním, emocionálně-mentálním, sexuálním, reprodukčním, ekonomickém vztahu (pro účely této práce dvou lidí opačného pohlaví), jehož ideálním výstupem je vznik nové rodiny – což lze z historického hlediska považovat za základní stavební jednotku lidské společnosti. Monogamické pojetí manželství je na našem území zákonem ustanoveno od první poloviny jedenáctého století *Břetislavovými dekrety* (1039).⁷¹

Manželství a rodina jsou pojmy každému z nás více či méně blízké – každý z nás má o nich svou vlastní představu, založenou na životních zkušenostech. Při jejich zkoumání nám jistě poslouží zajímavá statistická data historické demografie, přesná čísla sňatečnosti, sociální a hospodářské poměry novomanželů a mladých rodin, natalita a mortalita matek i dětí a mnoho dalšího. Nicméně jedná se pouze o část celkového obrazu, na který

⁶⁹ DOLINAROVÁ, E.: *Volná láska a manželství*. ŽS, 1900, č. 20, s. 229-231.

⁷⁰ OTTO, J.: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. sv. 16, Praha 1900, s. 795.
- Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:b81b45c0-12af-11e5-9192-001018b5eb5c>

⁷¹ PLECITÝ, V. a kol.: *Základy rodinného práva* (dále jen *Základy rodinného práva*). Plzeň 2009, s. 19.

je třeba nahlížet nejen skrze tvrdá fakta, ale i s přihlédnutím k emocionálnímu a psychologickému měřítku, které manželský život nutně obnášel a obnáší.⁷²

3.1 Právní ukotvení

Ještě před tím, než přistoupíme ke zkoumání této instituce prostřednictvím specifických pramenů, kterými jsou dámské časopisy konce „dlouhého“ devatenáctého století, zaměříme se nejprve na její stručný vývoj a právní ukotvení v dějinách.

Pomineme-li manželskou instituci a její podoby v předkřesťanské době, je nutno konstatovat, že církev sehrála při formování manželského sňatku, tak jak jej známe dnes, jednu z vůdčích rolí. V prvním tisíciletí našeho letopočtu je manželství stále ještě považováno spíše za soukromou záležitost, týkající se v první řadě rodiny. Nebyly zatím určeny, žádné závazné rituály ani postupy. Sňatky se sice zpravidla konaly v kostele s posvěcením církve, nicméně nebylo to nezbytně nutné.⁷³

Snad nás překvapí, že potřeba zavádění přísnějších pravidel týkajících se sňatků přichází až na prahu vrcholného středověku. Církev zahájila postupný boj proti tajným nebo soukromým sňatkům, které se konaly mimo její dohled a kontrolu. Prvním krokem proti nim bylo usnesení provinciální synody v Rouen (roku 1012), kde bylo rozhodnuto, že sňatky mají být uzavírány v kostele, za přítomnosti kněze. Ve stejném duchu pak pokračoval také IV. Lateránský koncil (roku 1215). Nicméně ani jedno z těchto usnesení nezpochybňovalo právoplatnost soukromě uzavřených manželství.⁷⁴

Velký zlom pro právní ukotvení manželské instituce představoval Tridentský koncil (1545-1563).⁷⁵ Ten, prostřednictvím dvanácti kánonů, stanovil novou závaznou formu katolického sňatku, jakožto svobodného a dobrovolného právního spojení muže a ženy. Manželství bylo označeno za svátost, což znamenalo jeho náboženskou nerozlučitelnost, byly přesně definovány okolnosti, za jakých je sňatek možný a současně byly také jasně stanoveny překážky sňatku nebo případné podmínky pro jeho anulování. Koncil potvrdil také celibát duchovních – tedy jejich nezpůsobilost ke vstupu do manželství.⁷⁶

⁷² LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 143.

⁷³ KAŠNÝ, J.: *Manželství v západní tradici*, s. 23.

⁷⁴ *Tamtéž*, s. 23.

⁷⁵ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Každodennost manželství*, s. 30.

⁷⁶ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 144.

V praxi tyto předpisy znamenaly výhradní postavení církve v otázce manželského práva. Byla potvrzena povinnost trojích ohlášek – tedy, že farář (při mši) veřejně oznámil záměr snoubenců vstoupit do svazku manželského. Toto se muselo dít nejméně třikrát, což znamená alespoň tři neděle před obřadem. Takovéto opatření sloužilo jako prostor pro vykrystalizování možných překážek k uzavření právoplatného sňatku. Dalším prostředkem církevního dozoru byla povinnost uzavřít manželství v příslušném farním kostele, za přítomnosti faráře (případně jiného kvalifikovaného duchovního) a dvou svědků.⁷⁷

Reálné zavádění těchto předpisů do praxe nebylo vůbec jednoduché a dělo se tak velmi postupně a individuálně. Koncil v tomto směru do budoucna definoval jasné kroky, jak při aplikování jeho závěrů postupovat. Tridentská právní forma měla být závazná v těch farnostech, kde byly koncilní předpisy oficiálně vyhlášeny, a to přesně stanoveným postupem. Tato forma vešla v katolickém světě ve všeobecnou platnost až v roce 1907, přijetím dekretu *Ne temere*.⁷⁸

Jak bylo již dříve řečeno, Tridentským koncilem se manželské právo dostalo pro následující dvě staletí do výhradní péče církevních soudů. Avšak s příchodem osmnáctého století, a s ním spojeného osvícenství, představovalo manželství jednou z oblastí, kde se postupně začala projevovat sekularizace. Pro habsburskou monarchii se staly velmi zásadními reformy císaře Josefa II. Jeho Toleranční patent, vydaný 13. října 1781, nejenže oficiálně povolil existenci některých nekatolických církví, ale také umožnil legální uzavírání konfesně smíšených sňatků. O necelé dva roky později, 16. ledna 1783, pak tzv. manželským patentem Josef II. vymezil instituci manželství jako druh společenské smlouvy a manželské právo (respektive řešení manželských sporů) předal z rukou církve do pravomoci státu.⁷⁹

Ze změn provedených Josefem II. vyvstala také otázka zavedení povinného civilního sňatku. Nicméně zákonodárna komise nakonec tento návrh nepodpořila. Návaznost na Josefův patent si však manželské právo udrželo i na počátku devatenáctého století, kdy bylo obsaženo ve Všeobecném zákoníku občanském, vydaném roku 1811.⁸⁰

⁷⁷ KAŠNÝ, J.: *Manželství v západní tradici*, s. 23.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 24.

⁷⁹ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Každodennost manželství*, s. 34.

⁸⁰ KAŠNÝ, J.: *Manželství v západní tradici*, s. 26.

Nový obrat nastal ve druhé polovině devatenáctého století. Císařský patent z podzimu 1855 a v něm obsažený tzv. konkordát, opět vrátil řešení manželských sporů do jurisdikce církve. Ta tudíž měla pravomoci jak v otázce svatebního ritu, tak při řešení podmínek rozvodů a rozluk. Nicméně toto období (vlivem vypjaté politické situace) trvalo pouze do roku 1868.⁸¹ Následně byl v roce 1870 přijat zákon, stanovující podobu civilního sňatku pro osoby bez vyznání. Tyto civilní sňatky však zůstaly, oproti sňatkům křesťanským, až do první světové války ve výrazné menšině.⁸²

Se vznikem samostatného Československého státu, 28. října 1918, došlo k převzetí velkého množství původních rakousko-uherských zákonů, aby se tak předešlo případným zmatkům v nově vyvstalé situaci. Toto se týká rovněž Všeobecného občanského zákoníku. Nicméně v následujícím roce 1919 vzniká tzv. manželská novela, jejímž přijetím je uznáno rovnocenné postavení církevního a občanského sňatku. Tímto církev ztrácí (v otázce manželství) své dosavadně výsadní postavení.⁸³

3.2 Časopisy jako hlas nové doby

Na předchozích řádcích byl ve stručnosti nastíněn vývoj manželství jakožto právní instituce. Byly zmíněny první pokusy o vytvoření norem, jejich zavádění do praxe, vztah manželského sňatku k církvi a jeho postupná sekularizace. Hlavním cílem této práce je podívat se na manželství a rodinný život očima dámských časopisů z konce „dlouhého“ devatenáctého století. Avšak, ještě než k tomuto záměru budeme moci přistoupit, musíme se hlouběji zamyslet nad specifičností tohoto pramene a možnostmi, které nám nabízí.

Devatenácté století představilo velký technologický „boom“, což umožnilo rozvoj takřka ve všech oblastech společenského života, s bezpočtem rozmanitých projevů. Jedním z nich se stal nebyvalý rozmach časopisectví a žurnalistiky obecně. Noviny byly samozřejmě vynálezem již předchozích staletí, nicméně opravdové masmédiium, které dokázalo velice rychle reagovat na aktuální dění a svou dostupností oslovit široké čtenářstvo, přinášejí právě až nové technologie.⁸⁴

⁸¹ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Každodennost manželství*, s. 36-37.

⁸² LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 149.

⁸³ PLECITÝ, V. a kol.: *Základy rodinného práva*, s. 25.

⁸⁴ BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPOVÁ, B.: *Dějiny českých médií*. Praha 2019, s. 65.

Došlo k modernizaci knihtiskařské techniky, což umožňovalo zvyšování tiskových nákladů. Zrodila se železnice, která kromě veřejné dopravy a zásobování zprostředkovala také rychlejší tok informací i ze vzdálenějších regionů, čímž podpořila rozmanitost a aktuálnost sdíleného obsahu.⁸⁵ A v neposlední řadě se všeobecně dostupné tiskoviny staly odpovědí na společenský trend celkově se zvyšující občanské gramotnosti.

Se stoupající popularitou začala vznikat periodika celkem úzce tematicky zaměřená. Ať už se jednalo o spolky nebo politické strany, stalo se toto médium účinným nástrojem propagace vlastní činnosti, programu nebo současně rezonujících témat.

3.2.1 Rezonující témata

Ptáme-li se, která konkrétní témata dostávají v námi sledovaných dámských časopisech největší prostor, je nutné si uvědomit výraznou provázanost, která tu panuje. Jak bývá u společenských vztahů běžné, každý jednotlivý problém souvisí s bezpočtem dalších, a proto je občas komplikované je od sebe oddělit. Začněme tedy obecně.

Jelikož tato periodika vznikala jako nástroj pro postupnou společenskou reformu, přirozeně se zde také projevil velký vliv dobové atmosféry. Ta byla relativně nově prostoupená hlubokým vlastenectvím, které získalo v dámských časopisech další prostor pro svůj růst. Důraz na národní hrdost předávající se budoucím generacím je jedním ze společných znaků, které v sobě více či méně nesou všechny dámské časopisy.

Tento trend souvisí s novou společenskou rolí, kterou české emancipační hnutí devatenáctého století ženám přisuzuje. Tou je idealisticky dokonalý obraz ženy-vlastenky-matky, jejímž posláním je vštěpovat svým dětem bezbřehou lásku ke svému národu. Takováto žena, musí být přirozeně inteligentní, a všeobecně vzdělaná, aby uvědoměle a cílevědomě děti vedla i vychovávala. Jak bylo již dříve řečeno, vzdělání je pro dámské časopisy jedním z nejpodstatnějších bodů, protože má-li člověk být dětem dobrým učitelem, sám musí nejprve vědomosti a rozhled získat, aby jej posléze mohl předávat dál.

„Dostojí každá z vás, vy matky naše, veliké úloze své? Jsou všechny matky české předně na takém stupni vzdělanosti, aby tak činiti za povinnost svou uznaly a též toho dovedly? O tom, tuším, každý z nás přesvědčil se v míře úplné a ví dobře, že takových matek, které povolání

⁸⁵ VEČEŘA, P.: *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha 2015, s. 86-87.

*svého v národu sobě vědomy a schopny jsou zcela, jest bohužel! – předce jen menšina patrná.*⁸⁶

Podpora ženského vzdělávání se v dámských časopisech nejčastěji objevovala ve dvou rovinách – v teoretické a v praktické. První představovala nutnost celkové změny přístupu k dámskému duševnímu a intelektuálnímu životu. Jedná se o rovinu připomínající spíše jakési teoretické obhajoby ženské inteligence a jejího cíleného rozvoje. Ženy v obecném měřítku neměly mnoho podnětů, které by je motivovaly k vlastnímu sebevzdělávání nebo nějaké hlubší mentální činnosti. Dámské časopisy svou strukturou a přiměřeně zábavným i poučným obsahem měly posloužit jako zdroje těchto podnětů – již pouze samotné čtení zvyšovalo mentální činnost čtenářek.

Ještě i na konci „dlouhého“ devatenáctého století se vedou diskuse o tom, zda je žena mentálně způsobilá k duševní činnosti. Vyskytují se názory mužů odrazující ženy, pro jejich citlivost, od některých náročných povolání – přičemž argumentace byla velice často podmíněna mužskou nechutí otevřít právě svůj obor ženám.⁸⁷ Další kritika přichází také ze strany ženských autorek. Ty poukazují na skutečnost, že jsou ženy společností považovány pouze za jakési „velké děti“, nikdy nedospívající, nesamostatné a naivní – a mnohé dámy tuto svou roli bezezbytku přijaly a naplnily.⁸⁸ Nicméně za velice pravdivý a výstižný lze považovat komentář Karla Pelanta, který ve svém článku *Něco o ženách*, reaguje právě na téma začarovaného kruhu všeobecné ženské mentální úrovně, i na to, jak obtížně se z tohoto kruhu vystupuje.

*„U ohromné většiny lidstva jest žena dosud tvorem nižším – častokráte opravdu jest, ale vinnou tisícileté křivdy a zanedbání na ní páchaných, což nelze odstranit v několika rocích. [...] K žádnému rozumovému jednání nebyla připouštěna, její intelekt soustavně dušen a ubíjen. Žena jest něco nižšího a nerozumného, co nesmí mluvit do záležitostí veřejných, toť byl názor všeobecně platný; každé vměšování se do věcí mužských považováno přímo za pohanu.“*⁸⁹

⁸⁶ KODYM, F. V.: *Dívkám a matkám českým*. ŽL, 1882, č. 1., s. 2.

⁸⁷ Reakci na jeden takový názor nalezneme ve článku – HOVORKOVÁ, Z.: *O nezpůsobilosti žen k lékařství*. ŽS, 1900, č. 11, s. 126.

⁸⁸ ROZMARNÁ, B.: *Malé velké děti*. ŽL, 1883, č. 11, s. 175.

⁸⁹ PELANT, K.: *Něco o ženách*. ŽO, 1908, č. 7, s. 107-108.

Pelant se také vyjadřuje velmi kriticky k výroku německého císaře Viléma II., který se ze své pozice státní autority i na přelomu století k ženským emancipačním snahám staví celkem nevybíravě v ryze populistickém duchu.

„Není tomu ani 4 leta, co německý císař Vilém II. při dotazu o ženské otázce řekl, »vtipně«, že jsou to jen tři K: Kinder, Küche, Kirche (děti, kuchyně, kostel). V této odpovědi, skutečně nízkost celého duševního stavu zmíněného monarchy prozrazující, ozývá se celá stará doba, celý Orient i s křesťanstvím, se svým názorem na ženu jako na užitečné domácí zvíře.“⁹⁰

Tímto se dostáváme ke druhému pojetí ženského vzdělávání, které je v dámských časopisech proklamováno. Tato druhá rovina představuje praktické dovednosti, které ženy a dívky svým vzděláním získávají a jejich následná využitelnost v reálném životě.

Navzdory školským reformám, které byly podrobněji zmíněny v předchozí kapitole, nebyla úroveň ženského vzdělání nijak valná (přestože se postupně v čase zvyšovala). Vzdělání nižších vrstev bylo omezeno na základy čtení, psaní, počtů a náboženství. Střední a vyšší vrstvy pak měly trochu širší možnosti, jak navázat na vzdělání zprostředkované domácími učiteli, a to v podobě soukromých ústavů a klášterních škol. Nicméně vzdělání získané zde sice představovalo jistý všeobecný přehled, ale nikoliv skutečně praktické dovednosti uplatnitelné v zaměstnání.

Samozřejmě jednou z prvních odborných profesí, otevřených ženám, bylo povolání učitelky. Avšak zde žena musela učinit nelehkou volbu mezi založením rodiny a profesní dráhou. Pro naše současné chápání může vyznívat absurdně situace, která nastala v roce 1869, kdy byl učitelský celibát školským zákonem zrušen, nicméně po otevření učitelské profese ženám byl opět zaveden. Tato celibátní otázka byla ve druhé polovině devatenáctého století velice palčivou a s ní spojená diskuse plnila řádky všech dámských časopisů. Navzdory výraznému veřejnému tlaku byl učitelský celibát zrušen až po vzniku Československého státu v roce 1919.⁹¹

Časopisy se tedy staly prostorem, kde zaznívaly argumenty podporující otevírání nových profesí a s tím spojeného odborného vzdělání. Avšak nalezneme zde i argumenty odpůrců ženské práce, dále například komentáře k současné školské situaci, a to i ve srovnání

⁹⁰ Tamtéž, s. 107.

⁹¹ KLABOUCH, J.: *Manželství a rodina v minulosti*, s. 188.

se zahraničím. Také pravidelně referovaly o potřebě žen vyučit se konkrétnímu řemeslu, aby došlo k jejich alespoň částečnému ekonomickému osamostatnění. Zároveň informovaly o možnostech vzdělání, o kurzech a přednáškách. Velice často pak v rámci svého obsahu zveřejňovaly výstupy z těchto přednášek nebo komentáře k nim, čímž opět rozšiřovaly jejich osvětový dopad na širší publikum. V neposlední řadě zde byly poskytovány drobné zprávy o profesních úspěších kolegyně doma i v zahraničí, což znamenalo další motivaci a inspiraci.

Nicméně přelom devatenáctého a dvacátého století již pro ženy znamenal vcelku široké spektrum profesí, které jim byly zpřístupněny. Ať už to bylo výše zmíněné učitelství nebo úřednická profese (většinou v soukromém sektoru), ale mohly se žít také jako prodavačky, umělkyně či sekretářky. Nedotknutelnost lékařství prolomily první české lékařky Bohuslava Kecková a Anna Honzáková. Technologický pokrok pak znamenal zrod nových oborů, jako jsou telefonisté či telegrafisté, a i zde našly ženy své uplatnění.⁹²

Ale ani otevření většího množství profesí nezastavilo diskusi týkající se ženské práce. Časopisy nyní reagovaly na otázku, zda se profesní život ženy dá skutečně skloubit se životem rodinným. Respektive, zdali žena disponuje takovými schopnostmi, aby bez ústupků a polovičatosti zvládala obě roviny života a nedělo se tak na úkor ani jedné strany.

„Dá se sloučiti povolání manželky, vedoucí ji mimo dům, na příklad lékařství s láskou a péčí manželskou? Oženil by se muž bez obavy s dívkou, která takové povolání vykonává? [...] Jest to starý rozpor, starší než samo ženské hnutí; [...] a dosud není otázka ta rozluštěna, dosud při každé příležitosti vynořuje se ve společenských rozmluvách, v periodickém tisku. [...] Jest obava v mužských kruzích, že žena, která věnuje se vážně nějakému povolání, zvláště tehdy, zavádí-li ji mimo dům, mohla by býti manželku jen poloviční chotí, že by zanedbávala svoji domácnost. [...] Některý muž otevřeně vyznává, že nepřál by si aby se o jeho rodinu staral někdo kromě něho, jemuž starost ta je sladkým břemenem; [...] Proti ženě, zabrané povoláním, která by mohla muže a domácnost zanedbávati, postavena žena, jež svou vášnivou láskou, svým výhradním zabíráním muže jej přímo dusí.“⁹³

Jak vidno, jsou zde vyjadřovány obavy z předsudků případných potenciálních nápadníků a ženichů. Ty totiž může vědomě i podvědomě odradit strach z budoucích neutěšených

⁹² LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě*, s. 170-171.

⁹³ *Manželství a ženské povolání*. ŽS, 1907, č. 22, s. 260.

podmínek v domácnosti, které žena nebude věnovat bezvýhradně veškerý svůj čas a péči. Toto potvrzuje i příklad prvních českých absolventek gymnázia Minerva. Snad právě proto, že se jim podařilo dosáhnout skutečného vzdělání, zakončeného maturitou, byl jejich následující život směřován k pracovním úspěchům, a nikoliv k rodinnému životu. Jedním z důvodů mohou být ekonomické poměry rodin, z nichž tyto ženy pocházely, ale svůj vliv jistě mělo i takto vysoké vzdělání, které na přelomu století stále působilo neobvyklým, nepatřičným či snad nepřítažlivým dojmem.⁹⁴

Nicméně i opačný extrém, tedy manželka přehnaně pečující, je zde předkládán, jako odstrašující příklad. Samozřejmě, vše se do značné míry odvíjelo od konkrétního povolání – obory jako je malířství či spisovatelství se s rodinou kombinovaly podstatně lépe než zaměstnání, která nemohla být vykonávána přímo doma. Z tohoto důvodu se většina pracujících žen po svatbě vrátila zpět do domácnosti.⁹⁵

Podobné projevy jsou důkazem toho, že ačkoliv se na veřejné rovině (v rámci emancipačního úsilí) více či méně projevovaly různé posuny ve vnímání širší veřejnosti – co se týče vnitřního chodu domácnosti, zde se tradiční rozdělení rolí měnilo jen velice pomalu a takřka neznatelně. Ideálem prezentovaným *Ženským světem* je vyrovnanost mezi ženskou samostatností a závislostí na svém muži.

Jako další úhel pohledu na tuto tematiku můžeme chápat článek, jež vydal časopis *Ženský obzor* o tři roky později. Zde je ona vyrovnanost zdůrazněna i v poměru ke zdravé ženské osobnosti a jejímu celkovému pocitu životního naplnění.

„Oč bohatěji a intensivněji jest založen a oč krásněji se vytváří duševní život ženy, jíž jest možno mimo to prožívat jemnost a odvahu myšlenky, radost jednání pod vlastní zodpovědností, bolest a blaženost duševního tvoření! Jsme oprávněny žalovati, že za tento nesmírně bohatý život musíme zaplatiti častými a bolestnými konflikty?

Musili bychom špatně rozuměti životu a tupě bychom se musili dívati na nejvznešenější statky života, jimiž jest duševní práce člověka ve všech svých formách, kdybychom nedovedly tuto cenu obětovati. Ale ovšem jsou muži i ženy, kteří tyto konflikty stále ještě považují za překážku vyššího vývoje člověka, kterou by chtěli odstraniti čistým rozdělením žen na ženy, jež nejsou

⁹⁴ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 209.

⁹⁵ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě*, s. 271.

*než pohlavními bytostmi, a ženy, jež jsou jen duševními pracovnicemi. Takoví lidé nepochopují, že teprve celé prožití všech stránek žití člověka je činí člověkem, že věci, o něž jsme bojovaly – stávají se nám dvojnásob drahými, když jsme jich dosáhly.*⁹⁶

Obhajující tón vychází opět ze skutečnosti, že byly ženy a dívky nuceny do značné míry volit mezi založením rodiny a profesní odborností. Naproti tomu můžeme chápat touhu propojit mateřství a rodinu společně s erudovaným zaměstnáním, jako překročení počátečního vývojového stupně ženských emancipačních požadavků. Tím bylo zajištění dostatečné odbornosti pro výkon povolání ženám, které z jakéhokoliv důvodu neměly na sňatek a založení rodiny dobré vyhlídky. Zpřístupnění profesního života vdaným ženám takto vyznívá, jako další stupeň pyramidy.

Na druhou stranu manželé, jejichž manželky se o toto propojení pokusily, vesměs uznávali jejich konkurenceschopnost, co se finančního zabezpečení domácnosti týče, jen velmi nesměle. Také vzbuzovaly rozpaky jednoduché počty – jak by žena mohla plnohodnotně vykonávat prakticky dvě „povolání“ (domácnost + zaměstnání), zatímco muži to jedno zabere veškerý čas. Ekonomická závislost žen na svých mužích, pramenící z již řečeného, se stala taktéž začarovaným kruhem.

Ženy obeznámené a ztotožněné s emancipačními myšlenkami se své závislosti touží zbavit. Oproti tomu mužům finanční zabezpečování rodiny přináší kromě starostí, také pocit důležitosti a mužské hrdosti. Po dlouhé generace jim tato povinnost byla vštěpována výchovou a situace, kdy se žena spolupodílí na financování domácnosti by mohla uškodit jejich dobré pověsti ve společnosti. Tam totiž ženská finanční samostatnost zatím není všeobecně přijímána za normu. Proto pro muže není tak lehké vzdát se své pozice výhradního živitele rodiny.

Všeobecný názor na ženy v domácnosti se nesetkával s přílišnou negací ani u aktivních podporovatelů emancipačního hnutí. Naopak dámské časopisy velmi často vyzdvihovaly důležitost poslání ženy „jakožto ochránkyně domácího krbu“. To, co rozvířovalo emoce žen v domácnosti, bylo prosté nedocnění jejich práce a již zmíněná finanční závislost.

⁹⁶ STÖCKEROVÁ, H.: *Mateřství a duševní práce*. ŽO, 1910, č. 10, s. 224-225.

„Není to dávno, co nastala v ženském hnutí velice pozoruhodná změna. Jako se myslelo po tři desetiletí jen na to, aby žena nevdaná byla učiněna způsobilou k výdělku a peněžně neodvislou, právě tak trvá nyní již několik let v ženském hnutí vědomí, že tím nelze řešit vlastní problém ženské otázky. Neboť v tom okamžiku, kdy tato peněžně neodvislá žena vstoupí v manželství, jest ta stará peněžní závislost ihned zde! Muž „živí“, „zaopatřuje“ svou ženu, jak se tomu krásně říká, a za veškerou její obětavou činnost v domě a rodině čítá ji statistika povolání s dětmi a starci mezi „zaopatřené“. [...] A neměly by směti nikdy právě ty ženy, které velmi často byly nuceny nechati ležeti ladem své duševní síly, aby stačily domácím povinnostem, poznati radost uvědomění své peněžní neodvislosti? Neměly by býti počítány stále k „almužnicím“? [...] Naléhavě nutno jest ženám vštípati pocit jejich důstojnosti a hodnoty jejich práce. [...] Jak mnoho manželství by se vymanilo a očistilo z bolestiplných zmatků, kdyby žena věděla, že není již jen první neplacenou služkou svého manžela, od něhož si musí vyžebrať peníze.“⁹⁷

Zde spatřujeme jeden z hlubokých psychologických dopadů oné závislosti, kdy jakkoliv namáhavá práce v domácnosti je přijímána bez ocenění a je bezmyšlenkovitě považována za samozřejmost. Podobný projev vnitřní frustrace z nedocenění můžeme nalézt například u dříve zmíněných starých panen, ačkoliv jejich společenský status je oproti vdaným ženám na nesrovnatelně nižší úrovni.

Ženské vzdělání a otázka ekonomické závislosti žen na mužích byly jedněmi z prvních položek Maslowovy pyramidy potřeb ženského emancipačního hnutí u nás i ve světě. Touha smět zasahovat do společenského dění na sebe nenechala dlouho čekat. Boj za ženská politická práva měl dát konečné sbohem striktnímu rozdělení domácí a veřejné sféry. Nicméně všechny tyto prvky v sobě, kromě obecně diskutovaných společenských změn, ukrývají také změny probíhající skrytě za zdmi domácností a rodinných vztahů.

⁹⁷ STÖCKEROVÁ, H.: *Domáci hospodářství jako povolání*. ŽO, 1912, č. 10, s. 289-290.

4 Manželství, rodina a domácnost očima časopisů

Tímto jsme se malou oklikou dostali k bodu, který již otevírá cestu k hlavnímu motivu této práce. Je jím život uvnitř rodiny a každodenní chod domácnosti tak, jak jej představují dámské časopisy konce devatenáctého století. Jedná se o témata, která v dámských časopisech zabírají již ze své podstaty výrazný prostor, neboť se jednalo o jeden z nejběžnějších a nejpřirozenějších prvků života téměř každého člověka. Na následujících řádcích se pokusím rozebrat organismus rodiny na jeho jednotlivé prvky. Ty se vzájemně doplňují a neustále ovlivňují, ale ve svém spojení utvoří celistvý obraz rodiny.

V českém prostoru devatenáctého století byl vývoj periodického tisku do značné míry ovlivněn spletitým hledáním národního sebepojetí a identity. Oproti zahraničí, kde se časopisy a noviny staly zdrojem snadno dostupné, levné, komerční zábavy – český tisk si převážně ponechal svůj osvětový, kulturně-vzdělávací charakter. Proto také drtivá většina českých časopisů vznikala z činnosti politických stran a bezpočtu spolků, které skrze časopisy představovali veřejnosti aktuální předměty svého zájmu – jinými slovy svůj kulturní, politický a myšlenkový svět.⁹⁸

Je dobré si uvědomit, že se jednalo ještě o poměrně nové médium, se kterým se společnost teprve učila pracovat. Naše současná měřítko kvality by se nejspíš neshodovalo s názory čtenářů devatenáctého století. Pro nás je takovým kvalitativním indikátorem například to, jak média pracují alespoň se zdánlivým pojetím informační nezaujatosti. V devatenáctém století, kdy byl časopis především nástrojem sebeprezentace, je potřeba brát jejich objektivitu s větší rezervou. Avšak na rozdíl od dnešních médií, je tendenčnost periodik z devatenáctého století mnohem snáz odhalitelná.

Nicméně konkrétně dámským časopisům je třeba přiznat, že v rámci svého obsahu do jisté míry promítaly i názory nekonformní, co se postojem k ženským emancipačním myšlenkám týče. Většinou se tak dělo formou alespoň částečné diskuse – tedy otištěním reakce nebo komentáře některého z redaktorů či redaktorek na dílo-prohlášení-názor daného autora, jenž je obecně probírané ve veřejném prostoru. Nicméně i takováto práce s informacemi nechává výrazný prostor pro jejich subjektivní ohýbání a desinterpretování. Je proto dobré pamatovat,

⁹⁸ BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. 2. vyd., Praha 2019, s. 29-30.

že ačkoliv se v tomto prameni čas od času ozývají názory rozporuplné, či dokonce protichůdné, spojujícím prvkem je jejich úhel pohledu na danou tematiku. Jedná se o pohled zpravidla ryze ženský. Tato skutečnost ani tak nesouvisí s pohlavím autorů článků, jako spíš podstatou média, kterým se dámské časopisy staly a také cílovou skupinou, které byly určeny. Mužský pohled zde tedy většinou nalezneme v podobě ženské interpretace mužského pohledu.

Vrátíme-li se k tématu rodinného prostředí – z výše popsaných důvodů je třeba chápat dámská periodika jako zdroj informací, který čtenáři zprostředkovává jakousi veřejně přijímanou ideální podobu našeho nejzákladnějšího lidského společenství. Svými výchovnými snahami redaktorky a redaktoři představovali idealizovanou formu soužití muže a ženy, vytvářeli představu vzorové domácnosti, jejího vedení a rozvržení sfér vlivu.

Na druhou stranu však autoři dokázali také vcelku účinně nastavovat zrcadlo soudobé společnosti. Mohli velmi aktuálně reagovat na sociální problémy, které se domácností týkaly nebo se odehrávaly přímo v jejich středu. Zároveň měli k dispozici korespondenční zpětnou vazbu ze strany svých čtenářek. Ať už to byla zpětná vazba konstruktivní nebo emocionálně laděná, čas od času si vysloužila odezvu formou článku či komentáře, což právě dokazuje schopnost časopisů rychle reagovat na palčivější témata.

Na předchozích stránkách byla vyzvednuta klíčová role rodiny ve společenském vývoji lidstva. Abychom dosáhli ještě většího zdůraznění moci, kterou nad námi rodina má, dovolím si pro účel této práce vypůjčit velmi trefnou sociologickou definici tohoto pojmu z knihy paní Jaroslavy Bauerové a Evy Bártové – *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*, která vyšla v Praze v roce 1987.

„Rodina ve svém souhrnu zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky svých příslušníků, předává jim kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je politicky, charakterově, esteticky, koriguje jejich jednání a chování, chrání je a podporuje.“⁹⁹

Jak vyplývá z definice, otázka manželství a rodinného života je velice rozsáhlá a skládá se z bezpočtu dílčích témat. Ta jsou různými způsoby obsažena také v dámských časopisech devatenáctého století, přičemž dohromady vytvoří celistvější obraz těchto institucí. Při průzkumu a analýze jednotlivých článků, komentářů a příspěvků bylo pro účely této práce

⁹⁹ BAUEROVÁ, J. – BÁRTOVÁ, E.: *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*. Praha 1987, s. 23.

vytvořeno pět samostatných oblastí, v nichž se budeme věnovat jejich jednotlivým aspektům. Tyto oblasti jsou: manželský život a sexualita, domov a chod domácnosti, výchova potomstva, zdraví a hygiena a manželské právo. Vlivem vzájemné provázanosti se budou některá témata setkávat a propojovat v různých rovinách, proto není možné aplikovat jejich striktní oddělení – nicméně alespoň formální ohraničení nám poslouží k lepší orientaci.

Při analýze pramene se spíše vyhneme strohému pozitivistickému popisu vývoje manželské či rodinné instituce. Oproti tomu se více zaměříme na jednotlivé motivy, vztahující se k rodině, jejím hodnotám a praktickému chodu domácnosti, kterým sledované dámské časopisy opakovaně věnovaly rozsáhlý prostor, což pro dnešní badatele vypovídá o jejich významu a dobové relevanci.

Nyní se již bez dalších okolků vrhneme do hlubin dámských časopisů. S jejich pomocí se pokusíme rozklíčovat, jak bylo na konci devatenáctého století manželství a rodina vnímáno – a také, jaký význam jim pro svou dobu (i tu budoucí) redaktorky a redaktoři přisuzovali.

4.1 Manželství, láska a sexualita

Prvním tématem, kterého se dotkneme, bude manželství. Konkrétně nás bude zajímat motivace pro vstup do tohoto svazku, dále otázka, zda v něm společnost devatenáctého století spatřovala místo pro lásku. Dotkneme se také otázky sexuality a rozebereme co nebo koho doboví přispěvatelé a přispěvatelky považovali za úhlavního nepřítele manželské instituce.

4.1.1 Motivace

Motivaci žen a dívek středních a vyšších vrstev pro vstup do manželství jsme již dříve nakousli. V první řadě šlo o jejich společenskou povinnost vůči své vlastní rodině, dobrému jménu a vlastní zabezpečené budoucnosti. Nechtěnou alternativou pak byl strašák v podobě staropanenského života. Ženy samozřejmě do značné míry vycházely z romantických představ, daných jejich výchovou – nicméně současně hrálo velmi podstatnou roli hledisko finančního zabezpečení, kterého po dlouhou dobu mohly získat jedině prostřednictvím sňatku.

„Podkladem manželství bývá málokdy láska. Obyčejně to bývá čistě konvenienční svazek, beze všech dalších ohledů. Muži si chtějí výhodnou ženitbou poopraviti své rozhárané finance, a ženy

*spěchají v manželství, jen aby se zbavily starostí o denní chléb – anebo ze strachu, že kdyby nevzala prvního, který se jí vyskytne, jiného že by nenašla.*¹⁰⁰

Ekonomické hledisko sňatku bylo společensky významné pro oba novomanžele. V rámci devatenáctého století zaznamenali demografové zvýšení průměrného věku obou novomanželů. Stalo se běžnou praxí, že před vstupem do manželství bylo zapotřebí nejprve zajistit ekonomické zázemí pro budoucí rodinu. Tedy muž musel nejprve zabezpečit vlastní existenci, dosáhnout určité pracovní a společenské úrovně a teprve potom směl pomýšlet na sňatek. V této rovnici se samozřejmě počítalo také se věnem nevěsty.¹⁰¹

Avšak, věk, kdy se muži a ženy rozhodli vstoupit do manželství, neovlivňovalo pouze ekonomické hledisko, dalším aspektem byla například hranice plnoletosti, stanovená Všeobecným občanským zákoníkem z roku 1811 na čtyřicet let. Osoby mladší pak musely žádat o zvláštní povolení úřadů a svých zákonných zástupců. Dalšími omezeními mohla být například branná povinnost nebo, v případě státních úředníků, bylo povolení k sňatku podmíněno získáním určité služební pozice.¹⁰²

Pro zajímavost v rámci první poloviny devatenáctého století průměrný sňatkový věk stoupal – nejvyšší hodnotu zaznamenal v roce 1857, kdy se muži ženili průměrně v 32,4 a ženy 27,5 letech. V druhé polovině se pak obě čísla postupně snižovala na průměr okolo 28 let muži a 25 let ženy. Přičemž se postupně zvyšovalo také množství dětí zplozených mimo manželství.¹⁰³

4.1.2 Co přináší být manželkou?

Kromě již zevrubně popsaného ekonomického hlediska, bylo pro ženu velice zásadní motivací (pro vstup do manželství) také získání kýženého společenského statusu, kterým byl titul „manželka“.¹⁰⁴ Za ideálních podmínek by se dal celý ženský život rozdělit na jednotlivé životní cykly, a to podle současného ženina vztahu k manželské instituci. První fáze představuje „panenství“, tedy stav, kdy se žena připravuje na budoucí sňatek. Následuje fáze „manželka“ a bezprostředně poté fáze „matka“. Poslední, avšak nikoliv nutně definitivní,

¹⁰⁰ DOLINAROVÁ, E.: Volná láska a manželství. ŽS, 1900, č. 20, s. 229.

¹⁰¹ ABRAMS, L.: *Zrození moderní ženy*, s. 75.

¹⁰² PRAVDOVÁ, B. (ed.): *Dějiny obyvatelstva*, s. 161.

¹⁰³ Tamtéž, s. 164.

¹⁰⁴ LENDEROVÁ, Milena a kol.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 164.

etapou ženina života je role „vdovy“.¹⁰⁵ Každý z těchto životních cyklů definoval pro ženu jistou společenskou úlohu a s tím související pozici v sociální hierarchii. Přese všechny společenské změny, které se v devatenáctém století udály, navzdory zvyšujícímu se počtu nikdy nesezdaných mužů i žen, byl tento model uvažování stále ještě živý.

Dámské časopisy konce devatenáctého století se poměrně často vymezují vůči této společenské praxi. Zvláště v kontextu ke zmíněné hierarchii. Jak Ženský obzor, tak Ženské listy otiskly na svých stránkách články, jež se pozastavují nad všeobecně přijímaným hodnotovým systémem, který přiřazuje ženám a dívkám jejich společenskou váhu prakticky výhradně podle jejich stavu „svobodná“ či „vdaná“. Pro bližší představu nám poslouží následující tři ukázky.

Poslední kázáníčko mladým paním (Ženské listy)

„Slečna ustupuje před paní, slečna dává přednost paní, slečna zaujímá zdánlivě postavení nižší. Proč? Protože jindy neprovdaná nebyla samostatná, svéprávná, nesměla sama vystupovati, jednati? Tomu není tak nyní. [...] Leč jsou zde ještě mimo samostatné učitelky mnohé dámy, které buď vzorem jsou žen citem, buď vynikajíce duchem, postavením, buď úctyhodné utrpením, zkušenostmi, obětmi srdce, buď váženy a mocny jměním. [...] proč prý nemají ve společnosti od mladých paní doznávati i obvyklými spůsoby společenskými patřičné úcty. Paním prý dodává vážnosti, že byly mužem vyvoleny. Mé dámy – víme, kolik neprovdaných bylo vytoužených, kterak obětovaly sňatek někdy ideálu opravdovému, cíli vyššímu, někdy arcit' pouhé vidině, a jak mnohá panička nebyla volena, nýbrž přičinila se po volbě vlastní, až získala si svého chotě.“¹⁰⁶

Paní či slečna? (Ženský obzor)

„Paní či slečna? Žádost, kterou podal spolek německých učitelů na Moravě o to, aby všem učitelkám přiřknut byl titul paní, byla ministerstvem zamítnuta.“¹⁰⁷

Manželství jako obchod (Ženský obzor)

„Nejlépe bude, když hned předem vysvětlím význam slova »žena«, totiž, jak já mu rozumím a jak já ho užívám. Neboť bývá ho užíváno dvojím způsobem, dle toho, kdo je vyslovuje, zda muž, nebo žena. [...] Tedy ženou rozumím já bytost lidskou, která jest něčím sama o sobě;

¹⁰⁵ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Gender, víra a manželství*, s. 89.

¹⁰⁶ HANUŠOVÁ-KOCUROVÁ, M.: *Poslední kázáníčko mladým paním*. ŽL, 1892, č. 4, s. 83-84.

¹⁰⁷ *Paní či slečna?*. ŽO, 1908, č. 6, s. 98

jejížto cena (osobní cena) naprosto nezávisí na nějakém případném povznesení nebo snížení náhodným manželstvím. Žena nestoupá v mé vážnosti fyzickou možností roditi děti a také v ní neklesá, nemá-li žádných. [...] Zkrátka: nikdy na ni nemyslím jako na manželku neb matku, odlišuji ženu od těchto přídavků. Pro mne je celkem sama o sobě a setkám-li se s některou poprvé a ptám-li se, je-li svobodna či vdána, děje se tak jedině proto, abych věděla, mám-li ji osloviti slečno nebo paní.“¹⁰⁸

Přestože článek vydaný Ženskými listy dělí od článků Ženského obzoru v průměru 17 let, neunikne nám argumentační podobnost. Je zde vyjádřen nesouhlas se stále ještě panujícím okleštěním ženské bytosti a osobnosti pouze na předpoklad, že se vdá a bude mít děti, čímž si zajistí životní náplň a uplatnění. Ale pravdou je, že v této době již ženy začínaly pociťovat úspěchy i v rámci jiných stránek života, jako je na příklad profesní rozvoj. Nicméně společenské myšlení, jako by se tomuto faktu nechtělo přizpůsobit. Krátkou zprávu *Paní či slečna?*, o nevoli udělit titul „paní“ všem učitelkám, kterým zákonně nebylo umožněno do manželství vstoupit, považuji za důkaz stále panující nedotknutelnosti „vdané paní“ a její idealizované společenské pozice.

Celá situace by se, dle mého názoru, dala považovat za jakýsi systémový problém. Příkladem tohoto problému mohou být i samotné dámské časopisy. I zde byla velice často zdůrazňována role manželky a matky jako výsostné poslání ženy, a to i do té míry, před kterou varují citované příspěvky. Zkrátka – časopisy takto svým způsobem ztělesňují výše popsaný paradox, při němž jsou často rychlejší změny společenské než změny v myšlení lidí.

4.1.3 Je v manželství místo pro lásku?

Láska je opět jeden z těch pojmů, které je velice komplikované definovat. Pro každého znamená něco trochu jiného. Co člověk, to jiný názor – nemluvě o významovém posunu způsobeném rozdílným stoletím, kulturním prostředím a společenskou mentalitou. Než abychom se pokoušeli naroubovat naše současné pojetí a chápání lásky jednadvacátého století na lásku století devatenáctého, bude moudřejší hledat její definici v prameni dobovém. Tím je všeobsahující Ottův slovník naučný.

¹⁰⁸ HAMILTONOVÁ, C.: *Manželství jako obchod*. ŽO, 1910, č. 4, s. 75.

„Láska jest jméno pro celou řadu složitých jevů duševních, jimž je společna snaha učiniti něco (předmět nebo pouhou představu) stálým zdrojem libosti. Jako každý jev duševní, tak i I. v nejširším významu má stránku ideovou (obsahovou), citovou a volní; avšak přihlíží se především ku stránce citové nebo volní a I. počítá se mezi city nebo náruživosti, kdežto po stránce obsahové, t. j. dle předmětu, k němuž cit neb snaha se nese, rozeznávají se jednotlivé druhy lásek.“¹⁰⁹

V devatenáctém století dochází k zábavnému střetu výše zmíněného pragmatismu, co se vstupu do manželství týče, s vlivem naivního romantismu. Budeme-li vycházet ze stran dámských časopisů, vyskytuje se zde láska ve dvou různých významech a podobách.

Prvním z nich je láska pojímána spíše jako fyzická sympatie nebo chceme-li, sexuální přitažlivost. Ta jistě hrála při výběru partnera svou roli, nicméně výrazněji tomu bylo spíše v nižších sociálních vrstvách. Velice často se v dámských časopisech objevuje koncept tzv. „volné lásky“, přímo se vztahující k sexualitě obou pohlaví a jejím specifikům, nicméně k této tematice se dostaneme později.

Druhou podobu lásky představují časopisy v jejím romantickém, dalo by se říci idealistickém pojetí. Jedná se o duševní rozpoložení prezentované jako prostupující celou bytostí člověka. Tato láska je nejčastěji zprostředkována publiku formou příběhů plných bezhlavé vášně a citů, často také (plně v duchu romantismu) končících tragicky. Typickým příkladem může být příběh na pokračování vydaný roku 1893 v *Ženských listech – Zápisky nešťastné ženy*. Ten se dotýká mnoha témat, ale především v „ICH“ formě vypráví příběh zklamané lásky hlavní hrdinky, jejího zhoubného manželství a marných pokusů o vymanění se z manželovy moci.

„V dvacíti létech provdala jsem se za muže, jehož jsem zbožňovala. Já bláhová měla za to, že miluje mne. Zatím jen mé mládí, má krása, a především mé peníze zakoupily mně ho. Prvá doba našeho manželství byla dost šťastna. Mnohdy pravda i při vší horoucnosti své lásky, jež mě opojovala, zaslepovala, cítila jsem po jeho boku prázdno v duši; nebo nebylo pohříchu mezi námi vážných duševních styků. Laškoval, hrál si se mnou, zahrnoval mne malichernými pozornostmi a laskavostmi; avšak když chtěla jsem si s ním pohovořiti o věcech, které mají

¹⁰⁹ OTTO, J.: *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. sv. 15, Praha 1900, s. 675.
- Také online: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:f0f537e0-1087-11e5-b309-005056825209>

tvořiti pospolný duševní majetek muže a ženy, odbyl mne frivolním žertem. Byla jsem jemu [...] jen ženou což znamená velkým dítětem. Dle toho také se mnou jednal. [...] Trvalo to dlouho, než vystřízlivěla jsem z opojení své snivé, hluboké lásky.“¹¹⁰

Láska je v tomto pojetí prezentována, nikoliv v podobě fyzické náklonnosti, ale naopak formou hlubokého vnitřního rozpoležení. Je zde představen tragický osud ženy, která se připoutala k nesprávnému člověku. Zbytek života pak zasvětila marným pokusům o opětovné získání svobody, v podobě právně uznaného rozvodu.

Příběh na své publikum působil v několika rovinách. Samozřejmě naplnil poptávku čtenářek po červené knihovně. Také díky svému vykreslení lásky, jako hlubokého duševního citu, své čtenáře kultivoval. Poslední rovinou je přednesení soudobého palčivého problému, kterým byla otázka rozvodů. Velmi sugestivně zde byla popsána bezvýchodnost situace, ve které se hlavní hrdinka ocitla, neboť se jí nedostalo ze strany zákona žádné podpory. Také použitá „ICH“ forma při vyprávění dodala celému příběhu emocionální náboj. Tím se ještě zvýšil dopad na publikum, kterému se tak snadněji hledaly paralely mezi příběhem a jejich vlastním životem. K této poslední rovině se vrátíme později v rámci tématu rozvodů.

Na obdobné příběhy narazíme v dámských časopisech často. Dalším příkladem je vyprávění *Sňatek z lásky*,¹¹¹ vydaný v *Ženských listech* téhož roku. Zde se jedná pro změnu o pozitivní příklad z exotického prostředí Alžírsko, kdy se mladá láska postavila proti přáním rodiny a dokonce i zákonu, přičemž se úspěšně dokázala obhájit před soudem.

Ženský svět čtenářkám v tomto směru přináší recenzi Pavly Maternové na román Anny Charlotty Edgren-Lefflerové *Žena a Láska*.¹¹² Recenze se zevrubně věnuje příběhu hlavní hrdinky Alice a jejích komplikovaných milostných vztahů. Věnuje se psychologii postav a zároveň pokládá řečnické otázky publiku. Pozastavuje se nad tím, do jaké míry by měl být člověk ochoten obětovat pro lásku vše a zda jsou obdobné romány pro současné ženy a dívky dobrým, či špatným příkladem.

Romantické příběhy formují představu lásky prostřednictvím subjektivních emocí. Pokud bychom v článcích hledali její konkrétní projevy v podobě hodnotového systému, byly by to hlasy podporující myšlenku rovnocenného partnerství. Teze stavějící se proti nadvládě

¹¹⁰ ŘEHÁKOVÁ, A.: *Zápisky nešťastné ženy*. ŽL, 1893, č. 8, s. 173.

¹¹¹ HUBERT, G.: *Sňatek z lásky – obrázek arabských mravů*. ŽL, 1893, č. 10, s. 183-189.

¹¹² MATERNOVÁ, P.: *Žena a láska*. ŽS, 1897, č. 20, s. 62-64.

kteréhokoliv pohlaví nad tím druhým. Manželský vztah založený na vzájemné úctě, komunikaci a spolupráci. Oba manželé disponující stejnými právy i povinnostmi, a stejnou mírou zodpovědnosti.

„První počátky ženského hnutí viděly v muži usurpátora; první heslo feminismu bylo – proti mužům. Přišlo se k jiným názorům a nastoupen směr: pracovat společně s mužem k povznesení ženství a tím lidství. Konečný cíl – rovnoprávnost ve všech směrech – stejná zodpovědnost – stejná morálka – stejné povinnosti – stejná práva – byť různé určení, přec stejná volnost. Manželství: dva rovní sobě lidé, volní, spojení náklonností – zodpovědni stejně sobě, potomstvu a společnosti. Ne tedy pán – ne sluha.“¹¹³

4.1.4 Sexualita a volná láska

Michael Foucault chápe sexualitu jako „jedinečnou dějinnou zkušenost“, která se vzhledem k prostoru i proudu času proměňuje. Základní myšlenkové ukotvení – autorita definující pravidla – různé podoby chápání sebe sama jako sexuálního subjektu; jsou hlavní veličiny od nichž se tyto změny odvíjí.¹¹⁴

Jedním z nejzákladnějších, a mnozí by jistě řekli nejvýznamnějších důvodů vytvoření manželského svazku je založení nové rodiny, a to skrze narození potomstva. Sexualita je tedy nevyhnutelnou, přirozenou součástí celého procesu.¹¹⁵

Přihlédneme-li ke skutečnosti, že se manželská instituce nacházela (minimálně za poslední tisíciletí) pod přísným dohledem církevní morálky, byla manželská sexualita až do devatenáctého století tou jedinou správnou a společensky respektovanou podobou erotického chování.¹¹⁶

Za poslední dvě tisíciletí zaznamenala naše společnost z pohledu sociologů – v rámci svého historického vývoje - celkem tři tzv. sexuální revoluce. První se odehrála v průběhu prvního tisíciletí a byla neodmyslitelně spjata s šířením křesťanství, jeho postupnou kodifikací i střety s dalšími vlivy (ať je jednalo o judaismus nebo pohany). Sex se tedy stal postupně pod vedením církve výhradní součástí manželského svazku. Druhá revoluce proběhla v Evropě

¹¹³ *Válka pohlaví*. ŽO, 1912, č. 10, s. 309.

¹¹⁴ FOUCAULT, M.: *Dějiny sexuality*. 2díl. Praha 2003, s. 10-11.

¹¹⁵ MALINA, J. a kol.: *Kruh prstenu: světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti*. 1 sv., Brno 2007, s. 232.

¹¹⁶ PETRBOK, V. (ed.): *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha 1999, s. 96.

ve druhé polovině šestnáctého století, přičemž se projevila novým zájmem o sexualitu – představa monogamní rodiny zůstala normou, avšak změnil se pohled na nemanželský sex. To se projevilo zvýšenou natalitou nemanželských dětí.¹¹⁷

Tato změna kurzu narazila na odpor v podobě šířícího se protestantismu Evropou. V českých zemích pak byla na víc jak sto let potlačena rekatolizací. Další posun se odehrál na přelomu osmnáctého a devatenáctého století s příchodem romantismu a jeho staronovým pojetím lásky. Došlo ke střetu několika směrů – křesťanského, fungujícího na principu „sex bez úmyslu zplodit dítě je hřích“, k tomu se přidávají střední vrstvy měšťanstva s představou sexu, jako zbytečně vynaložené energie (tedy něčeho hloupého a nezdravého) a do toho všeho přichází představa romantické lásky a postupné nabourávání tabuizovaných témat, jako je například existence ženské sexuality.¹¹⁸

K potlačení tabuizace přispěla na konci devatenáctého století lékařská věda a šířící se osvěta. Ta reagovala na obecný strach z šířících se nakažlivých pohlavních chorob, které byly chápány jako trest za nezřízený životní styl.¹¹⁹

Vrátíme-li se k mravnímu aspektu, Ženské emancipační hnutí po celé devatenácté století bojovalo proti dvojakosti přístupu k sexuální morálce a za právo svobodné volby partnera. Tím se postupně otevřely dveře třetí revoluci, která kulminovala v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století.¹²⁰

Pokud nahlédneme do časopisů abychom zjistili, jak se na přelomu století k sexualitě stavěly, možná nás překvapí jejich otevřenost a také prostor, který tomuto tématu věnovaly. Hledaly v ní totiž odpovědi na mnohé aktuální sociální problémy. Velká pozornost se začala věnovat přímo sexualitě ženské.

„Žena jako bytost mateřská zcela přirozeně odevzdávala se v hodinách nejvyššího rozpjatí do vůle a moci sil životodárných, v nichž tušila tajemství bytí, tajemství zrození, tajemství smrti. [...] Každá žena vycitňuje instinktivně svůj úkol v tom, že ji jakási vyšší moc vrhá jako oběť v presbytář lásky. Jisto, že nemohlo být v myšlenkovém vývoji ženě nic jiného osou, než právě tento stav. Ta nutnost milování jako základní fakt biologické psychologie [...] Mateřství jest

¹¹⁷ MOŽNÝ, I.: *Rodina a společnost*, s. 138.

¹¹⁸ FAJEJTA, M.: *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany 2004, s. 102.

¹¹⁹ LENDEROVÁ, M. – TINKOVÁ, D. – HANULÍK, V.: *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha 2014, s. 124.

¹²⁰ MOŽNÝ, I.: *Rodina a společnost*, s. 139

*přístavem, svodem, majákem každé ženě; z něho vyvívá všechna její síla, všechen názor, láska i ta čistá smyslnost, která je kouzlem ženy jako každého jiného krásna.*¹²¹

Citát z článku *Čistá nahota* opět představuje jistý druh paradoxu. Na jednu stranu velice otevřeně a svým slohem skoro až eroticky popisuje ženskou sexualitu jako něco překrásného a zcela přirozeného – pramenícího z biologické podstaty mateřství. Na druhou stranu tím do značné míry podporuje tradiční představu ženy, definované plozením dětí, coby hlavní náplní jejího života. Stejně tak článek evokuje církevní pojetí sexu užitého výhradně k rozmnožování.

O pár řádků výše byla zmíněna dvojí míra v otázce sexuální morálky – tedy co se týče přístupu k ženské a mužské sexualitě (především té mimomanželské). Tento problém prostupuje staletími. Ve svém důsledku až společnost konce devatenáctého století se k němu staví čelem. Zajímavý komentář přinesl *Ženský svět*, který ve svém článku *Nová theorie manželství* zmiňuje myšlenky francouzského spisovatele Léona Bluma.

*„(Léon Blum) lásku považuje za vybití prudkých pohlavních vznětů, manželství jeví se mu jako stav uklidnění osob vyživších se, jež nežádají si již ukojení svých vášnivých tužeb, nýbrž útulného domova, dětí, které chtějí vychovati, společné práce a vystupování v životě. I vidí velikou nespravedlnost, že v manželství vstupují muži úplně se vyživší s dívkami života neznalými, které do nového svazku přinášejí ještě všechny své prudké, ideální i pohlavní tužby – po boku muže již usedlého, úplně blaseovaného a desillusionovaného docházejí pak přirozeně zklamání a hledají ukojení svých snů jinde, rozvracejíce tak klidným útlkem, aby dívkám bylo popřáno milovati kohokoli, vyžítí své erotické vzněty, než nadobro se upoutají.*¹²²

Léon Blum popisuje lásku, jako soubor biologicko-chemických procesů a vzruchů, jejichž vybitím v rámci dospívání, by se do budoucna zajistil harmoničtější partnerský vztah. Jeho představa volného sexuálního života před vstupem do manželství působí velice odvážně.

Kauzality uvedené v úryvku jistě do jisté míry platily i pro naše prostředí. Muži obvykle vstupovali do manželství již s předchozími zkušenostmi. Zároveň společnost se k těmto prohřeškům stavěla podstatně smířlivěji, šlo-li o muže, než když se stejného poklesku

¹²¹ ZENO: *Čistá nahota*. ŽO, 1905, č. 2, s. 32-33.

¹²² *Nová theorie manželství*. ŽS, 1907, č. 14, s. 168.

dopustila žena. Muž se mohl do budoucna vykoupit svou prací, původem nebo dále bezúhonnou pověstí. Oproti tomu žena zpravidla zůstala stigmatizovaná po zbytek života.¹²³

Na stejný problém, ovšem posunutý o další úroveň a společenský kontext, poukázal taktéž *Ženský obzor*. Vzešel-li z poměru nemanželský potomek – místo toho, aby byla vyvinuta iniciativa pro jeho úspěšné začlenění do společnosti, byl i se svou matkou naopak vyčleněn. Život na okraji a v chudobě pak velmi zvyšoval pravděpodobnost pozdějších aktivit stojících mimo zákon. Dvojakost, se kterou společnost mnohem lépe přijímala nemanželského otce, mu umožňovala snáze se zbavit podílu na zodpovědnosti.

„Nemusí býti nemanželská matka v každém případě mravně zvrhlou [...] byla spíše nezkušenou a lehkověrnou. I nelze proto každé nemanželské matce vpalovati na čelo znamení prokletí a mravní méněcennosti. [...] Větší vina bývá na straně mužů: ješitnost, egoism, možnost snadného přerušení styků nelegitimních, stávají-li se muži nepohodlnými, [...] dvojí morálka, strhující nemanželskou matku do prachu ponížení, ale zaručující záštitu nemanželskému otci.“¹²⁴

Nadčasovost myšlenek obsažených v článku spatřuji ve hledání nápravy. Ta nepřichází skrze „spravedlivé“ ostrakizování obou pohlaví, ale naopak v konstruktivní osvětě o zodpovědnosti obou rodičů, kde je na prvním místě dítě a jeho budoucnost.

“Vlídne slovo, domluva, poučení o povinnostech a zodpovědnosti ploditelově, povzbuzování k legitimování dětí, v nutném případě i pohrůžka, mívají zhusta příznivý výsledek.“¹²⁵

Skoro tragikomicky působí článek *Oběť lásky* z časopisu *Lada – list pro zájmy žen a dívek*, vydaný v roce 1912. Jedná se o příspěvek s nezakrytě bulvárním obsahem, nicméně také velkou dávkou sebeironie. Na pokračování přes tři čísla, líčí srdceryvný příběh mladé šlechtičny, která přestože je šťastně vdaná, propadne kouzlu mladého svůdníka a začne s ním milostný poměr. Velký zvrat přichází ve chvíli, kdy se rozhodne tento poměr ukončit, její milenec rozchod neunes a zavraždí ji. Poté vztáhne ruku na sebe, nicméně neúspěšně – nakonec je odsouzen na doživotí.

¹²³ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Gender, víra a manželství*, s. 116.

¹²⁴ KLUMPARTOVÁ, J.: *Nemanželské dítě v péči vlastní matky*. ŽO, 1910, č. 7, s. 145.

¹²⁵ *Tamtéž*, s. 147.

„Ona mluvila o lásce, on o penězích. Co vytrpěla tato ubohá, zaslepená žena pro nehodného a snad – snad šílence! Zacházel s ní hanebně. Kde mohl, kompromitoval ji, surově s ní zacházel, bil ji dokonce. [...] Jednou dokonce ji strčil na schodech paláce, což vyvolalo všeobecné rozhořčení.¹²⁶

Nemohla to již déle snést, konečně také musela její láska schladnouti. [...] A on, když viděl, že jest všemu konec, vzplanul pomstychtivostí. Lačnil po její krvi. A vylákal ji k poslednímu dostaveníčku do jakéhos předměstského hotelu – zavraždil ji surovým způsobem.“¹²⁷

Zajímavé na celém příběhu je, vykreslení oné nevěrné dámy. I samotný autor přiznává, že svou tragickou smrtí takříkajíc vykoupila své hříchy. Celý článek je pojat, jako chvalozpěv zaměřený na mnohé kladné povahové vlastnosti oběti, negativa jsou pak záměrně opomíjena nebo zlehčována. Byla milující matkou, manželkou, která z upřímné a hluboké lásky sešla na scestí. S nadsázkou můžeme říct „nedej bože, kdyby ten útok přežila“. To bychom si dnes přečetli úplně jiný článek. Jistě to něco vypovídá o znepokojivé logice, pakliže pouze vpravdě mučednická smrt mohla odčinit ženinu hanbu?

V kontextu sexuality dámské časopisy často zmiňují koncept tzv. volné lásky. Dalo by se říci, že se zde vyskytuje ve dvou různých podobách.

Ta první do značné míry reaguje na zjevné pokrytectví „dvojího metru“ sexuální morálky. Pracuje s velmi pokrokovou představou, že touha experimentovat a získávat zkušenosti v oblasti sexuality, je dána biologicky. Intimní zkušenosti by měly být chráněny soukromím každého jedince a společnost by měla akceptovat jejich existenci a postavit se k této skutečnosti čelem. Jednoduše přijmout zodpovědnost.

„Jiná je však otázka: Dovede-li ve skutečnosti muž, byť i takto oproštěný od předsudků, přenést se srdcem přes erotickou minulost ženinu? [...] Čili, jde o to, nezanechává-li první, velká vášeň v duši ženy nezahladitelné stopy, a nestaví-li se pak první láska jako nesmrtelný stín mezi ni a druhého milence. [...] To závisí od velikosti a jakosti lásky toho druhého muže!¹²⁸

Ženy si stěžují do zkracování svých svobod, [...] ale nikdo není větším zkracovatelem svobody a větším omezovatelem možností života ženina nad ženy samé. Zvláště jde-li o lásku! Pojem

¹²⁶ K. B. W.: *Oběť lásky*. Lada – list pro zájmy žen a dívek (dále jen L), 1912, č. 20, s. 237.

¹²⁷ *Tamtéž*, s. 250.

¹²⁸ LANCOVÁ, J.: *Ženský problém erotický*. ŽO, 1912, č. 4, s. 112.

„počestná“ žena a čestná žena se stále zaměřují, [...] cena a charakter její měří se její sexuální „čistotou“. [...] Kdežto muž muže cení dle zásluh, schopností, inteligence, zdatnosti v práci, [...] (ženy) oceňují se dle toho, jak dalece dovedly si zachovati „čistotu“ panenskou, „počestnost“ manželskou a „věrnost“ vdovskou!“¹²⁹

Druhá podoba „volné lásky“ spočívá v naprosté dobrovolnosti, a to jak při vstupu do manželství, tak v jeho setrvání. Jednoduše řečeno: ideálem manželství by neměl být vztah založený na ekonomické nutnosti nebo na sňatku z rozumu. Do tohoto svazku by měli dva lidé vstoupit ze své svobodné vůle, na základě vzájemné lásky. Stejně tak by měli mít možnost jej opustit. Zmíněná teorie zároveň pracuje s premisou, že důsledkem této morálky se stanou skutečně pevná a rovnocenná manželství.

„V dnešní době tolik se mluví a píše o »volné lásce«, kdy se stala jedním znamením poklesnutí moderního názoru životního, – druhým soustředěním všeho blaha a štěstí, nebude snad nevhodno, povíme-li si i my několik slov o ní i o manželství. [...] je-li skutečně mravnost v našich dnech tak pokleslá. [...] Kdo se jen trochu obíral kulturními dějinami národů, musí doznati, že ctnost a mravní bezúhonnost našich předků je jen chimérou, krásným snem. [...] Vzpírá-li se lidstvo tvrdým okovům manželství, [...] tu odboj jeho není namířen proti manželství samému, ale proti jeho nynějšímu útvaru. Lidstvo pociťuje nynější manželství jako okovy – a těch okovů se chce násilně zbaviti. [...] Dnes je žena vázána v manželství fysicky i materiálně, a možno tvrditi, že případy poslednější jsou četnější. Psychická stránka manželství se obyčejně nebéře v úvahu. [...] Jak jinak by bylo, kdyby žena platila za úplného, rovnocenného člověka se všemi právy jeho. Kdyby jí manželství nebylo více jediným existenčním prostředkem, nehonila by se tak po muži, ale čekala by klidně, až by přišel ten, s kterým by byla v životě spokojena.“¹³⁰

Jiný článek v *Ženském obzoru* v rámci těchto myšlenek ještě zdůrazňuje individualitu člověka. Jedná se o komentář ke knize *O evoluci lásky*, jehož autorka M. Rudowská vystupuje jako zastánkyně konceptu „volné lásky“. Má za to, že se osobní individualita vlivem svobody uvnitř manželství rozvine a ve svém důsledku je posílí.

„Podle autorky žena „volné lásky“ cítí se rovnou muži, ale ani ne nad něj vyšší ani nižší. [...] Příliš nízký cíl staví autorka snahám ženy, touží-li, aby se jen vyrovnala muži jak v dobrém, tak i ve zlém. To by bylo kopírování mužů. [...] Ženy mají jakožto čerstvé, svěží, neopotřebované

¹²⁹ Tamtéž, s. 114.

¹³⁰ DOLINAROVÁ, E.: Volná láska a manželství. ŽS, 1900, č. 20, s. 229-230.

*bytosti přinést do života nový živel, svérázný. [...] Nejvyšší rozvoj svobodné individuality vede ke stálým svazkům manželským a jest výrazem rozvoje silných charakterů.*¹³¹

Ačkoliv se článek zaměřuje hlavně na ženskou individualitu, je to způsobeno tím, že ta mužská byla do značné míry již brána za samozřejmost – oproti té ženské, která doposud byla upozadována. Nicméně v celkovém kontextu, tento hodnotový systém vychází z myšlenek rovnocenného partnerství.

4.2 Domácnost a vnitřní chod rodiny

Na úvod považuji za užitečné pokusit se rozlišit dva pojmy – domácnost a rodina.

Domácností, tak jak chápeme její fungování v minulosti, se rozumí spolužití skupiny osob v jednom bytě, přičemž se každý jednotlivec aktivně podílí na jejím vnitřním či vnějším chodu a hospodaření. Nejsou zde nezbytně nutné příbuzenské svazky – do domácnosti lze tedy počítat také služebnictvo. Oproti tomu rodina předpokládá společně žijící a hospodařící manžele a jejich potomstvo (platí i pro případ, kdy je dostupný pouze jeden z rodičů).¹³² Přestože pro účely této práce často dochází k významovému splynutí těchto dvou pojmů, je dobré znát jejich hranici.

V následující kapitole se zaměříme na to, jakou roli dámské časopisy přisuzovaly manželkám a manželům uvnitř domácnosti a rodiny. Také si ukážeme, které konkrétní vlastnosti pro ideální hospodyně byly mediálně propagované – jak vypadal běžný den a jak byla rozdělena práce.

4.2.1 Rodinné role

Každá společnost v průřezu historií do jisté míry operovala s oddělenou mužskou a ženskou sférou působnosti. Tato diferenciací vycházela jak z biologických předpokladů pro určitou činnost, tak ze sociálně-kulturního prostředí dané společnosti. Avšak i zdánlivá nevyhnutelnost biologických aspektů podléhala ve velké míře dobovým interpretacím, omezeným znalostem a stupni otevřenosti pokroku.¹³³ To vše nevyhnutelně vede v zacyklení

¹³¹ *Manželská otázka*. ŽO, 1912, č. 9, s. 266.

¹³² HORSKÁ, P. a kol.: *Dětství, rodina a stáří*, s. 401.

¹³³ OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha 2000, s. 99.

a stereotyp „slabé ženské pohlaví“ se pak v kombinaci s tradičním smýšlením stává sebenaplňující věštbou.

Povinnost otce, jako hlavy rodiny, finančně zabezpečit její životní úroveň, byla stále náročnější a odváděla ho mimo domov. To umocňovalo ženinu zodpovědnost za vnitřní dění a prohlubovalo to její výchovatelskou úlohu potomstva.¹³⁴

Podle publikace *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti*, může být ve druhé polovině devatenáctého století muž coby rodič zlehka upozaděn veřejnou glorifikací mateřství. Nicméně jeho otcovská role je i nadále chápána jako neodmyslitelná součást obecně uznávané mužské identity. A zvláště na konci devatenáctého století se ještě prohloubila mužská emocionální stránka ve vztahu k manželce, rodině, chodu domácnosti, ale i ve vztahu k dětem a jejich výchově.¹³⁵

Zaměříme-li se na tento trend v rámci ženských časopisů, musíme zkonstatovat, že i na konci devatenáctého století převládá spíše oddělenost sfér. Tedy muž byl stále zdůrazňován v pozici živitele rodiny, zatímco žena se stala, co se dětí týče, hlavním výchovným orgánem. Na druhou stranu, motiv rovnoměrného zapojení obou manželů se zde projevoval prostřednictvím výše zmíněné propagace rovnocenného partnerství, a to ve všech rovinách manželství.

Přestože ženská periodika na šíření emancipačních myšlenek nesla nemalé zásluhy, nutno říct, že jednalo-li se o domácnost a její vnitřní rozložení rolí, byla jejich rétorika velice často postavena na pevných tradičních hodnotách.

„Kdož by o tom pochyboval, že přední vládkyní v domově jest žena. Její duševní úroveň jasně se obráží v každém předmětu, jež umístí ve svém blízku. Čistota, pořádek a vkus jsou hlavní sloupy, o něž opírá se klenba každého domova, a vlídnost a laskavost jsou jeho nejkrásnějšími draperiemi, jež nutno všude rozvěsiti.“¹³⁶

Ačkoliv autorka využila spojení „přední vládkyně domova“, rozhodně to nelze chápat jako matriarchální koncept domácnosti. Naopak, hlavou rodiny zůstává bezpodmínečně otec. Jedná se o jasnou ukázkou chápání rozdělené sféry. Na druhou stranu pokusy o zjemnění této

¹³⁴ ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R. a kol.: *Konstrukce maskulinní identity*, s. 174.

¹³⁵ *Tamtéž*, s. 175-176.

¹³⁶ PODHORSKÁ, B.: *Domov*. ŽO, 1908, č. 4, s. 60.

dvojakosti a myšlenkový posun nalezneme například ve výše zmíněných debatách o schopnostech ženy zkombinovat péči o rodinu s dalším odborným zaměstnáním.¹³⁷

Možná, že právě témata týkající se domácnosti a rodiny často představovala limity pokrokového uvažování ženských časopisů. Avšak nutno zohlednit, že žena zde již nevystupuje jako jedinec, pasivně plnící mužovy rozkazy, ale je jí přiřčena výrazná zodpovědnost za dění v domácnosti.

Chceme-li ukázkou míry zpátečnictví, které může ženský časopis dosáhnout, až odstrašujícím dojmem působí článek *Má-li žena dbáti své tělesné krásy*, který si jistě zaslouží širší prostor. Na tradičních hodnotách postavený příspěvek, jenž prostřednictvím osvěty týkající se domácí zdravotní péče představuje vcelku zarážející názor autorky na ženskou i mužskou roli v domácnosti. Článek se nese v moralizačním duchu a jeho cílem bylo zprostředkovat svým čtenářkám pozitivní životní příklad.

„Ostatně žena, která jest zachuravělá, která ze zvyku aneb proto, aby se učinila interessantní, stále naříká, tu na to, tu na ono si stěžujíc, z pravidla svým chotěm milována nebývá. [...] (Pozn.: Muži), od nich se nemůže žádati, aby ošetřovali nemocných, poněvadž jsou zvyklí býti ošetřováni nejdříve svými matkami a pak tou, kterou si zvolili za družku životem; [...] kdežto žena zdá se býti stvořena k tomu, aby zaplašovala zármutek muže svého...“¹³⁸

Hned na úvod se setkáváme s hrubou stereotypizací. Žena je snížena na pozici simulanta, slabá a přecitlivělá – muž naopak postrádá něžnost a soucit. Autorka se nevyhnula argumentačnímu faulu „nemůžeme žádati, protože nejsou zvyklí“, což je v přímém rozporu s myšlenkou jakékoliv společenské změny. Současně článek vyznívá tak, že jediným smyslem ženiny existence je být muži permanentně k dispozici.

„V první řadě chorobou ženinou trpí dívky; [...] V druhé řadě trpí nemocí ženinou choť, který býval zvyklý, že jej žena s úsměvem na rtech vítávala, když se vracel po celodenní únavě

¹³⁷ Viz. mnohé články obírající se tímto tématem – např:

- *Mateřství a duševní práce*. ŽS, 1901, č. 19, s. 221-222; č. 20, s. 232-233.
- Manželství a ženské povolání. ŽS, 1907, č. 22, s. 260.
- STÖCKEROVÁ, H.: *Mateřství a duševní práce*. ŽO, 1910, č. 10, s. 224-225. (pouze shoda názvu)
- STÖCKEROVÁ, H.: *Domácí hospodářství jako povolání*. ŽO, 1912, č. 10, s. 289-290.

¹³⁸ NEVŠÍMALOVÁ, K.: *Má-li žena dbáti své tělesné krásy*. ŽS, 1899, č. 16, s. 184.

k domácímu krbu; [...] Bohužel, pak mnohý muž hledá si náhrady za ztracené štěstí mimo kruh rodinný...“¹³⁹

Zde kromě zdůraznění vnitřní a vnější sféry, autorka činí ženu a její zdravotní stav přímo zodpovědnou za emocionální problémy uvnitř rodiny. V tomto zachází tak daleko, že je dokonce ochotna omluvit manželovu nevěru.

„Proto jest jí vynaložiti vše, aby si zachovala své zdraví a svou krásu. [...] Několika slovy pouze chci naznačiti, jak tu se jest ženě zachovati, aby neomrzela a neznabila těch, kteří kolem ní jsou zaměstnání (pozn.: v nemoci). [...] Toho docílí jedině tenkrát, bude-li snášeti neduh svůj hrdinně a trpělivě tak, jak trpěti dovede jenom žena. [...] Nářkem nedocílí ničeho, bolest se nezmírní ani nezkrátí, naopak trpící křikem a vzdycháním znaví sám sebe a stává se nesnesitelným svému okolí. Proto žena, která jest bolestmi týrána, sevře rty, aby jí neunikl ani zbytečný vzdech ani výkřik. [...] Rovněž bude se snažiti, aby úst svých a tahů svých neznetvořovala, když by jí bylo bolestí příliš prudkých snášeti. [...] Konečně učiní každá žena dobře, když bude dbáti toho, aby ni v nemoci zevnějškem svým neodpuzovala.“¹⁴⁰

Poslední citovaná pasáž je pomyslným vyvrcholením. Je zde proklamované absolutní upozadění ženy, jejích pocitů a bolestí. Příklad, který článek čtenářkám předkládá hraničí se středověkým konceptem mučednictví. Vlastnosti jako altruismus a ohleduplnost jsou tu posunuty na naprosto nezdravou úroveň. Je však nutno připustit, že obdobně laděné články jsou v ženských časopisech konce devatenáctého století spíše kuriozitou.

4.2.2 Dobrá hospodyňka

Nyní se zaměříme na to, jak ženské časopisy chápaly osobu dobré hospodyně. Jaké konkrétní dovednosti si měla hospodyňka osvojit a co bylo dobovými redaktorkami a redaktory považováno obecně za jejich největší slabiny.

„Domnívám se – snad s názorem tím nejsem a nezůstanu osamocena – že jest skutečnou povinností všech, jak mladých tak těch starších, které mladým pravidelně pomáhávají, aby při zařizování bytu pamatovaly nejen na souladnost jeho zevnějšku, ale také na soulad jeho s postavením a majetkovými poměry těch, pro něž se byt chystá. A na tento soulad se při zařizování nových domácností čím dále tím více zapomíná. [...] Zdá se to býti hotovou

¹³⁹ Tamtéž, s. 184.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 184.

horečkou, ve které se náš mladý svět počíná předháněti nemístnou, často dost nevkusnou nádherou svých bytů. [...] A jako přehnaná paráda žen a dcer z rodin, kde příjmy vlastně na parádu tu nevystačují, bývá pořizována na úkor žaludku, začasť i zdraví.“¹⁴¹

Finanční stránku domácnosti jsme již nakousli. Muž byl hlavním živitelem, ačkoliv s postupujícím devatenáctým stoletím již měla i žena vícero možností, jak přispět do rodinného rozpočtu. Vezmeme-li v potaz klasický model rodiny, kde se žena plně věnuje domácnosti, bylo právě její zodpovědností s penězi, často těžce vydělanými, hospodařit. Schopnost sestavit vyvážený rodinný rozpočet byla pro harmonický chod domova středních tříd často klíčovou. Vyžadovalo to kromě inteligence a alespoň základního vzdělání, také hlubší duševní procesy, jako schopnost myslet dopředu a umět plánovat.

Právě odkazy na nedostatky v těchto oblastech nacházíme v ženských časopisech na každém kroku. Jak vyplývá z kritiky měly dámy často i za příspěvní svých manželů tendenci podléhat marnivosti a povrchnímu pozlátku.

Nicméně je nutné si uvědomit, že motivací pro podobné rozmařilosti nemusel být vždy pozérský pokus o zvýšení své společenské prestiže, jak vykresluje článek. Na rodinu mohl být vyvíjen také vnější společenský nátlak, který ji nutil investovat (často nerozumně) do sebeprezentace, což článek příliš nezohledňuje.

V každém případě ideálem, který je obdobnými články prezentován, je šetrnost a účelovost co se týče vybavení bytů i rodinného rozpočtu. Ta měla být u dívek pěstována již od dětství a podporována pozitivním příkladem rodičů.

„Snad by i dalo základ k její spořivosti, kdyby rozvážný tatínek i s maminkou před svatbou řekli: »Pořídíme ti nábytek jednodušší než má N-ovic Aninka, ale za to ti dáme spořitelní knížku na 300 zl., abys měla v čas potřeby kam sáhnouti.« [...] je to veliký nerozum, hotová lehkomyšlnost, vkládati veškeren podíl otcovský jedině do nábytku a snad výbavy a zapomínati tak na nenadálé potřeby celé ostatní budoucnosti.“¹⁴²

Stejná schopnost plánovat pak měla být uplatněna i v ženině vztahu ke svému každodennímu domácímu zaměstnání. Vyzdvihovalo se umění produktivně rozdělit každodenní práci tak, aby byl efektivně využit vyhrazený čas.

¹⁴¹ S.: *Přepych bytů*. ŽS, 1899, č. 3., s. 30.

¹⁴² *Tamtéž*, s. 30-31.

Z článku Idy Pokorné *Změna pořadu, či starý pořádek*, vydaného ve stejném ročníku *Ženských listů*, si můžeme udělat obrázek o vzorovém dni ve středostavovské domácnosti.

„Ráno rozprchnou se všichni již časně za svými povinnostmi, [...] chvatně se nasnídají, – jeden druhému spíše se vyhne, aby mu nepřekážel. [...] Celé kratičké dopoledne jest matce, dcerám a služkám pečovati o úklid, úpravu oběda, při čemž se ještě obyčejně pere nebo aspoň žehlí; [...] právě tyto hodiny jsou zároveň stanoveny obřadným návštěvám. [...] Neurovnaný byt, kvílející děti, zkažený oběd, – jaká to hanba – nikdo nepromine nešťastné. [...] Na hodinu 12. stanoven oběd, poněvadž mezi ní a hodinou druhou jest zákonitá přestávka v občanském životě. Tato doba míru jest však jen dle litery dvojhodinná; [...] oběd včas nedohotovený byl již příčinou mnohých manželských výstupů a slz. Po obědě, když ostatní členové jsou rozptýleni, nastává ženám uklízení, [...] a když konečně se všichni vrátí, naskýtá se hodinka k pohovoru neb procházce. Večeře se ve většině českých rodin jen tak odbývá, muži spěchají do hostince, děti ukládají se na lůžko a utýraná hospodyně nejraději též by se tam odebrala, jen kdyby směla.“¹⁴³

Z článku lze vycítit lehce nepřátelský tón, neboť srovnává český (poněkud hektický) denní rytmus s anglickým, pro který je hlavním jídlem dne nikoliv oběd, ale večeře – tím se hospodyním do jisté míry usnadňuje organizace denní práce. Autorka článku Ida Pokorná se v něm zasazuje za přijetí toho anglického modelu i do českých domácností. Nicméně i když odhlédneme od autorčina emocionálního zkreslení, musíme připustit, že úspěšné uspořádání domácích prací muselo od žen vyžadovat obstojné logistické schopnosti. Častá kritika se týká právě organizačních nedostatků, lenosti a špatného rozvržení času.

„Hospodyňka ve všem vedení domácnosti své rozumně nevede a nevěnuje jí té péče, jaké si žádá. I bývá tam proto obráceno všechno na rub ku škodě hmotné i mravní. [...] Hospodyňka šla nakoupiti. Na cestě sešla se brzy s tou, brzy s onou a zase s jinou sousedkou. [...] Jakmile uslyšela hodiny bít, přestala ovšem hovořiti a pospíchala domů. [...] »Práce kvapná, málo platná«, praví staré pořekadlo. V poledne je sice oběd hotov, ale jaký?! Maso tvrdé, omáčka nechutná, pečeně polosyrová. Nezbývalo času na lepší úpravu oběda. [...] Jiná hospodyňka uvaří opět třeba na tři dny. Může-li to být taková strava chutná a záživná? [...] Nemá žádné

¹⁴³ POKORNÁ, I.: *Změna pořadu, či starý pořádek?*. ŽS, 1899, č. 7, s. 78.

*hospodyňce na trochu práci záležitosti, a pořádně má vařiti a tak zabrániti, aby pan manžel nemusil choditi do hospody si pochutnati.*¹⁴⁴

Do organizačních schopností spadala (zvláště ve středních společenských vrstvách) také komunikace a spolupráce se služebnictvem. Zde bylo hospodyním nejčastěji vytýkáno především jejich povýšeně nepřátelské zacházení s podřízenými. Šlo o klasický začarovaný kruh, kdy byla frustrace z vlastní neutěšené situace kompenzována novou nespravedlností na osobách podřízených. Děti si pozorováním osvojovaly tyto negativní vzorce chování a tím je přijaly jako normu v dospělosti – čímž se kruh uzavírá.

*„Je-li žena otrokyní, dovede býti také otrokářkou, přísnou a krutou, smilování neznající. Mezi zaměstnavatelkou a služebnou, [...] je příkrý třídní rozpor. Děvče z rodiny, kde majetkové poměry umožňují vydržování služby, od mládí pohlíží na ubíjení lidskosti v těchto ubohých bytostech, učí se špehovati každý jejich krok, donášet rodičům jejich slova a s chápavostí děcka osvojuje si rozkazující gesta služku ponižující. Když pak se vdá a v její dům přijde děvče, jehož ona je paní, v pravém toho smyslu slova, oh, tu dá jí pocítiti, že jest o mnoho více než ona, z lepšího těsta utvořena! Ba i ony ženy, které hrdě hlásí se v tábor žen emancipovaných, nechovají se lépe, zapomínajíce, že otrok jinému pouta kující sám svobody není hoden.*¹⁴⁵

Jak v *Ženském světě*,¹⁴⁶ tak v *Ženském obzoru*,¹⁴⁷ nalezneme články podporující postupné zrušení instituce služebných. Tento proces byl vykreslen, jako přirozené vyústění společenského vývoje, kdy domácnosti krůček po krůčku opouštějí od některých specifických domácích prací – např. lití svíček či vaření mýdla. V důsledku toho měla vzniknout spousta nových specializovaných profesí, které si domácnost bude najímat. Ženské časopisy v tomto spatřují cestu ke zlepšení obecného postavení žen ve společnosti, neboť tím zanikne jejich podřízené postavení jakožto služebných.

„Pravili jsme, že bývalé práce služebných musí tu konati lidé odborně v tom vycvičení za denní mzdu. [...] Jest zcela jisto, že jakmile nebude dívek služebných, rozmnoží se stav pradel, žehlířek, umývaček oken, podlah, dveří, vzroste počet soukromých velikých kuchyní, dětských opatroven a zahrádek. [...] Táž paní dává nyní šíti, cukroví a zavařeniny kupuje, bere

¹⁴⁴ LIBOMÍRSKÁ, M.: *Některé temné stránky domácnosti*. L, 1902, č. 22, s. 259.

¹⁴⁵ DLOUHÁ, E.: *Vychovávejme charaktery*. ŽO, 1902, č. 7, s. 101-102.

¹⁴⁶ POKORNÁ, I.: *Dělba práce*. ŽS, 1897, č. 18, s. 237-238.

¹⁴⁷ STÖCKEROVÁ, H.: *Domácí hospodářství jako povolání*. ŽO, 1910, č. 10, s. 289-291.

*spravovačku, při úklidu pomocnici – ač tím nestává se domácnost nikterak nespořádanou a rozervanou. A to půjde postupem času, až nebude služek, všude. [...] Aneb by spolky dámské měly zřizovati prádelny a žehlírny, kde by se ve velikém, za určitého dozoru zaměstnávaly ženy, práci hledající; tím by se posloužilo oběma stranám, když by jedny našly výnosné zaměstnání, druhé by měly záruku, že s jich majetkem opatrně jest jednáno.*¹⁴⁸

Takto tedy dámské časopisy prezentují představu dobré hospodyně v domácnosti a zároveň ženám svou velmi často ostrou kritikou nastavují zrcadlo. Již v úvodu bylo řečeno, že časopisy, kromě teoretického zamyšlení nabízely čtenářkám zdokonalení také v praktických činnostech, a to v podobě informací o dostupných kurzech.¹⁴⁹ Zde se mohly zdokonalovat ve všemožných činnostech, jež našly v domácnosti využití – od domácího účetnictví, přes zdravotní ke krejčovině.

4.3 Výchova dětí

Devatenácté století přineslo nemalé změny také ve vztahu mezi rodiči a dětmi. V tomto období můžeme sledovat několik trendů, které ke změnám přispěly.

Ještě v předchozím století, byla dětská mortalita velmi vysoká, způsobená odmítáním či neznalostí antikoncepčních metod – ale potýkala se také s velmi vysokou úmrtností. Nicméně jednou z výrazných sociálních proměn, které v devatenáctém století nastaly, bylo rozšíření osvěty mimo jiné týkající se osobní hygieny, předporodní, porodní i poporodní péče a v neposlední řadě péče o kojence, kojenecké výživy nebo případně první pomoci. To vše způsobilo, že se během devatenáctého století dětská mortalita značně snížila. Zvýšilo se také všeobecné povědomí o možnostech antikoncepce, a naopak se snížil odpor vůči ní z náboženských důvodů. Takto vzniklo plánované rodičovství, od druhé poloviny století častěji využívané středními měšťanskými vrstvami (zvláště u starších matek) – nicméně se i tak se populace v českých zemích stále zvyšovala.¹⁵⁰

¹⁴⁸ POKORNÁ, I.: *Dělba práce*. ŽS, 1897, č. 18, s. 237-238.

¹⁴⁹ Příklady těchto informačních článků nalezneme např. v *Ženském světě*:

- *Kursy pro domácnost*. ŽS, 1900, č. 10, s. 114.

- *Školy matek a služek*. ŽS, 1907, č. 22, s. 261.

¹⁵⁰ LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti*, s. 179.

Všechny tyto změny se podepsaly na vztahu mezi rodiči a dětmi. Nižší mortalita umožnila větší citové provázání rodiny a postupně se začal prosazovat promyšlenější model výchovy dětí, ve spoustě aspektech podobný tomu našemu.

„Člověk od kolébky až ku hrobu stálým jest předmětem výchovy různých činitelů, ať úmyslných či nahodilých. Přirozeno jest, že pojem výchova slučujeme vždy s jarem života, s dětstvím a mladostí, kdy četní činitelé zúmyslní umění i fušerství své na poddajných duších a tělech uplatňují a někdy přímo zběsile na mladého uštvaného zajíce se vrhají. [...] Matka jest první vychovatelkou dítěte. [...] Její slova první v srdce sijí símě, z něhož později plody vzrostou chutné a lahodné, nezdravé a otravné. [...] Mateřství ještě je neposvěcuje, nepřiloží-li umu svého k významování, jehož přírodou se jim dostalo. Stát se matkou opravdu není uměním – ale býti matkou dobrou jest umění!“¹⁵¹

V této kapitole se zaměříme na témata vztahující se k výchově dětí, kterým ženské časopisy přikládaly váhu a důležitost. Díky nim prozkoumáme rodičovské vztahy k dětem, hodnotový systém, který měla správná moderní výchova obsahovat a také nejzávažnější chyby, kterých se rodiče na svých dětech dopouštěli.

Prvním důležitým aspektem, jenž dámská periodika představují, je potřeba zvyšování odbornosti rodičů ve výchově. Záštitu dětem v prvé řadě zajišťoval Všeobecný občanský zákoník z roku 1811, který definoval právní vztahy mezi rodiči a dětmi – stanovil vyživovací povinnost nebo také zákon ustanovující, že spolu se jménem děti přijímaly také veškerá práva vycházející z otcova stavu.¹⁵² Nicméně, jak praví článek, dobrým rodičem se člověk nerodí, ale stává. Vznikala stále nová literatura o výchově dětí, časopisy přispívají osvětovými články – informují o specializovaných kurzech pro rodiče,¹⁵³ ale i zdůrazňují nutnost děti chránit. Krátké příspěvky k omezování dětské práce,¹⁵⁴ témata věnující se sirotkům a péči o ně,¹⁵⁵ ale také informace o zřízení institucí, jejichž smyslem bylo ochranu dětem skutečně zajistit. Mimochodem k roku 1908 bylo pouze v Čechách evidováno okolo 11000 spolků, přičemž minimálně polovina byla zaměřena na děti a mládež.¹⁵⁶

¹⁵¹ ŠEDLBAUEROVÁ, M.: *K otázce mimoškolní výchovy dívek*. ŽO, 1902, č. 10, s. 161-162.

¹⁵² KLABOUCH, J.: *Manželství a rodina*, s. 227.

¹⁵³ *Příprava rodičů pro vychovatelské povolání*. ŽO, 1902, č. 10, s. 177-178.

¹⁵⁴ *Proti tovární práci 14 a 16letých dětí*. ŽO, 1908, č. 3, s. 103.

¹⁵⁵ *Moderní způsob péče o děti osiřelé*. ŽS, 1909, č. 7, s. 108.

¹⁵⁶ *Zemská komise pro ochranu dětí a mládeže*. ŽO, 1908, č. 7, s. 11.

Jiným druhem ochrany, bylo také zvyšující se povědomí o zdravém životním stylu. Všeobecná doporučení se týkala například střízlivého šatníku – oblečení mělo být čisté, pohodlně volné a přiměřeně teplé. S nedostatečným oblečením dítě samozřejmě mrzlo, ale i příliš teplé prádlo znamenalo problém. Děti se vedly k přirozené otužilosti a odolnosti (toto se například projevovalo i ve školních třídách, kde se nedoporučovalo příliš přetápět).¹⁵⁷ V dámských časopisech se všeobecně velmi zdůrazňoval přínos častého větrání v boji proti respiračním onemocněním.

Jak již bylo řečeno, velký prostor byl také věnován správné výživě, a to především u kojenců, neboť nemoci zažívacího traktu byly jednou z nejčastějších příčin jejich úmrtí.¹⁵⁸ Stejně tak byla vedena osvěta týkající se škodlivých látek, jako byl například alkohol – a to jak v případě užívání těhotnými ženami a jeho následků pro vývoj novorozeňat, tak i při jeho užívání staršími dětmi.¹⁵⁹

Tato všechna dílčí témata svědčí o obratu společenského zájmu ke skutečným potřebám dítěte. Ať už se jednalo o otázku zdravého životního stylu nebo prostě o důvěrnost mezi rodiči a dítětem, to vše tvoří celkový pohled na hodnotový systém, jež se skrze dámská periodika projevovat, a právě jemu se budeme věnovat na další řádcích.

*„Není snad nikoho, jehož oko nespočinulo by se zálibou na malých, hezounkých dítkách. [...] Ale ještě více pozoruhodno jest nahlédnouti do záhybů jejich srdéček a zkoumati jejich dětskou mysl. [...] Dítě jest králem a pravým básníkem ve vynalézavosti... ono vybuduje si ve své hlavičce tisíc království a divů, krásnějších než-li v báchorkách.“*¹⁶⁰

*Ano, dítky cítí více, než-li dovedou vysloviti a slovy vyjádřiti a mýlil by se ten, kdo by myslil, že malé dítky necítí zármutku, snad jen proto, že jej nedovedou vysloviti. [...] Duše dětská může v sobě mnoho tajiti a o mnohém mysliti a proto také touží-li dítko po vysvětlení mnoha věcí, tak nevhodno jest odpovídati mu, jak nejen opatrovnice, nýbrž i mnohé matky činí: »Mlč, o tom nemluv, to se tě netýče... [...] Můj Bože, jak mne unavuješ svými věčnými otázkami.«*¹⁶¹

¹⁵⁷ LENDEROVÁ, M. (ed.) – HANULÍK, V. (ed.) – TINKOVÁ, D. (ed): *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec 2013, s. 142.

¹⁵⁸ SCHERER, F.: *O přirozené výživě dítěte*. ŽS, 1899, č. 8, s. 85-86; č. 9, s. 99-100.

¹⁵⁹ VOZÁBOVÁ, E.: *Vliv alkoholu na život ženy a dítěte*. ŽO, 1910, č. 1, s. 2-4; č. 2, s. 30-34.

¹⁶⁰ K. Š.: *Dětská mysl*. L, 1912, č. 23, s. 271.

¹⁶¹ *Tamtéž*, s. 279.

Článek vyzdvihuje krásu a čistotu dětské duše. Rodič by měl vyvíjet aktivní snahu porozumět jejich fantazii, měl by ji podporovat a rozvíjet. Nekonečné dětské otázky jsou pouze přirozeným projevem zvědavosti, kterou dospělí svou netrpělivostí mohou v dětech zadusit. Podobně se tématu dotýká i článek *Pavly Maternové* recenzující knihu *Jamese Sullyho – Studie dětství*,¹⁶² vydaný *Ženským světem* již v roce 1900. Hlavní myšlenou obou příspěvků je uvědomění, že je dítě plnohodnotnou bytostí se všemi emocemi a prožitky, navzdory tomu, že jim možná nerozumí nebo je neumí vyjádřit. Jedná se vlastně o základní prvek respektu. To vše musí rodiče pochopit, chtějí-li potomky vychovávat zodpovědně.

S tím souvisí i další prvek, jež se v článkách opakuje a tím je chápání dítěte jako individuality. Tato hodnota působí ve vztahu k dětem velmi moderně a mohla ovlivnit celý jejich zbytek života. Aby jí rodič dokázal skutečně využít, vyžadovalo to hluboké poznání osobnosti, schopností a nadání svého potomka. Na základě tohoto pak matka i otec mohli cíleně rozvíjet silné stránky svých dětí, dát jim pocit úspěchu a tím zvyšovat jejich sebevědomí a později tak třeba i ovlivnit volbu zaměstnání. To však vyžadovalo od rodičů i své sebeuvědomění a potlačení vlastních ambic. Ačkoliv se jedná o více než sto let staré zásady, s jejich uplatňováním v praxi zápasí nejedni rodiče i v jednadvacátém století.

„Co bývá další příčinou nespokojenosti člověka? [...] Byl bych chtěl být inženýrem – to byla práce pro moje vlohy – jsem učitelem. Chtěl jsem být lékařem – jsem knězem. Já bych byl toužil po nějaké práci ve volné přírodě – zahradnictví, lesnictví by mne těšilo – ale jsem kancelistou. [...] Nu ale, proč nejsou lidé na svém místě, proč nečiní to, co by rádi, co by je těšilo? Jaký je to pořádek, když valná část lidí necítí se být na svém místě? Není-li takový stav na škodu společnosti lidské? Jest zajisté. [...] Nemožno přece říci, že by dítě již ve 14 letech vědělo, čím chce být. [...] Jest tedy zodpovědnost rodičů v této příčině velmi veliká. [...] Aby mohli dobře voliti, jest třeba, aby rodiče dítě své znali, ba studovali.“¹⁶³

Položíme-li si otázku, jaké hlavní morální zásady měli rodiče, podle redaktorek a redaktorů, svým dětem do života předat – kromě úcty a zdvořilosti k druhým, spořivosti a poslušnosti, byl velmi zdůrazňován kladný vztah k práci.

„Jsou pouze dva základní zákony života v jeho pravém smyslu – zákon lásky a zákon práce. Zákon lásky obsahuje, že máme činiti bližnímu to, čeho si přejeme, aby on nám činil, zákon

¹⁶² MATERNOVÁ, P.: *Studie dětství*. ŽS, 1900, č. 1, s. 7; č. 2, s. 19-20.

¹⁶³ SOKOLOVÁ, B.: *Mohou-li rodiče zabezpečiti štěstí dětem svým?* ŽL, 1892, č. 9, s. 175-176.

práce zřetelně nutí k využití každé činné chvíle v zájmu nejen sebe, ale celého lidstva. Domov má býti velkou kazatelnou světa k hlásání této zásady.“¹⁶⁴

Vzkaz zní jasně: úkolem rodičů, je vést dítě k přirozené pracovitosti. Skrze pracovitost, jako by dobová morálka spatřovala naplněný lidský život. Jedná se o odpověď na otázku, čím já sám mohu přispět společnosti. Dalším hlediskem je obecné odsuzování zahálky, jako projevu lenosti. V každém případě se měla dětem pracovitost vštěpovat pomocí pozitivní vnitřní motivace, což si opět vyžadovalo individuální přístup ze strany rodičů a důvěrné poznání vloh dítěte.

„Se vsí přísností je třeba zakročiti proti podmračeným, nepřívětivým dětem. Také vhodné zaměstnání, jež děti poutá, je tu výborným činitelem. Při práci zapomíná dítě špatné nálady, a radost a štěstí dostaví se samo. Hoši rádi napodobují práce různých řemeslníků. Nechme je tedy dosyta řezati, klížiti, hoblovati [...] často sledují dlouhou chvíli, a navyknou-li hned z mládí vytrvalé práci, nabudou radosti ze života. [...] A malé dívky nechtě ve volných chvílích hbitě pomáhal v lehčích pracích domácích. Nechte je válet i krájet nudle, péci buchty v drobných formičkách, oprašovati i mýti. [...] Neodmítejte příkrými slovy nabízenou pomoc. Přijímejte ji s radostí a důležitostí, pochvalte jejich horlivost. Přívětivě a laskavě udílejte jim rady a poučení.“¹⁶⁵

Chceme-li se podívat na opačnou stranu spektra, můžeme si položit otázku, co dámské časopisy považovaly, za nejčastější a největší chyby praktikované ve výchově.

„V poměru dětí k rodičům jest žádoucná vděčnost, i k těm, kteří nejméně pro blaho svých dětí učinili, ale je-li žádána, nevzniká-li spontanně z uvědomění, vždy přechází k hranici nemravnosti a, jsouc vynucena, seslabuje osobnost. [...] Rodiče považují děti za svůj osobní majetek. Tím méně jsou duševně vyspělí – tím méně respektují v dítěti samostatnou bytost. [...] Cit svobody je málo vyvinut v dnešní společnosti a nejméně v poměru rodičů k dětem. Vychovatelé žádají vděčnost a uplatňují své právo.“¹⁶⁶

Autor tímto příspěvkem opětovně naráží na problém oboustranného respektu. Rodiče si navykli jej přijímat ze strany dětí automaticky a stejně tak jej na dětech vynucovat. Avšak sami se respekt vyjadřovat vůči dětem nenaučili. Nutno zdůraznit, že se článek nevyslovuje

¹⁶⁴ Racionelní názory o výchově dětí. ŽO, 1912, č. 10, s. 301.

¹⁶⁵ PODHORSKÁ, B.: Matka a děti. ŽO, 1908, č. 3, s. 50.

¹⁶⁶ BÉM, E.: Výchova ženy. ŽO, 1905, č. 7-8, s. 102.

proti dětské poslušnosti a úctě vůči rodičům (obojí bylo hluboce zakořeněno v dobovém chápání morálky i ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811). Naopak poukazuje na to, že by tato úcta měla proudit oběma směry. Rodiče by neměli bezhlavě uplatňovat svou autoritu, měli by chápat jedinečnost svých dětí a zohledňovat ji při rozhodnutích, které ovlivní jejich budoucnost. Základem je tedy komunikace, vzájemně se naučit úctě a vyvarovat se rodinnému despotismu.

„V rodinné výchově hřeší se od prvních let. [...] Děti záhy jsou způsobilými, aby rozeznaly dobré od zlého. [...] Stojí to opravdu za uvážení, kolik nectností dětských je způsobeno nerozumným počínáním rodičů samotných! [...] První nectnost zlá a ošklivá jest lež! [...] Když si nepřejeme s někým hovořiti, nebo když nejsme pro nikoho doma, často nařizujeme dítěti, aby řeklo, že nikdo doma není. [...] Dítě to zpozoruje okamžitě a tu jest radno, když už nebylo vyhnutí před společenskou lží, pronesenou před dítětem, abychom na ně nevyjeli, je prudce neodbyli, ale přiměřeným způsobem vhodným pro jeho chápavost, vysvětlili, co se stalo.¹⁶⁷

K stejným koncům vede mstivost. – Mstivosti zvyká si dítě hned v útlém mládí. Dítě běží a narazí při tom na předmět. Bolí to a dítě pláče. Maminka ví hned pomoc »Jdi a nabacej tomu!« Dítě se nedá dvakráte pobízeti, popadne něco do ruky a statečně buší do předmětu, o který se narazilo. Pomstilo se. Malý mstivec nalupá ovšem také bratříčkovi, někdy i vztáhne ruku na rodiče! Možno se mu diviti? Vždyť tomu byl učen!¹⁶⁸

Konkrétní ukázka, týkající se lhaní a pěstované dětské agrese, naráží na rodiči často nepromyšlený systém výchovy. Ten vychází z nedostatečného plánování, z chybějící cílevědomosti, a především z nedomýšlení psychologických důsledků. Podobných chyb se dopouštějí rodiče v každé době. Mnohdy tato nedorozumění vychází z nedostatečného přístupu k informacím nebo osobního nezájmu. Cílevědomá výchova také vyžaduje alespoň povrchní znalost psychologických základů, což pro průměrné rodiče konce devatenáctého století mohlo znamenat výraznou bariéru. V tomto případě se tedy obdobné články s možností oslovit široké publikum řadily k cenným osvětovým prostředkům.

Poslední příklad si opět vypůjčíme z příspěvku Anny Marie Kadlčákové – ten představuje dobové hledání rozumné míry mezi dětskou poslušností a její vynucování stran rodičů.

¹⁶⁷ KADLČÁKOVÁ, A. M.: *O výchově dítek*. Lada, 1912, č. 16, s. 186-187.

¹⁶⁸ *Tamtéž*, s. 194.

„Udržování kázně vyžaduje mnoho času a mnoho sil vychovatelských. Nemíním onu vojenskou kázeň, která otročí tělo i duši, mám na mysli kázeň rozumovou. [...] Kázeň rozumná má být především v rodině. Mnozí rodiče dopřávají dětem tak nemírné volnosti. [...] Nepomáhá pak ani domluva, ani výhrůžka sebe ostřejší. – Pak se uchylují k tělesným trestům. V duši dítěte nastává však rozpor. Nemůže pochopit, že je trestáno pro čin, který mu dříve byl dovolen a domnívá se zcela právem, že se mu děje křivda. [...] Pravým opakem toho jest upřílišněná kázeň, která omezuje téměř každý pohyb dítěte a činí je nevolníkem. Jsou rodiče, kteří týrají a bijí děti pro nejmenší poklesek, uvazují je provazem, moří hladem, nechávají po hodinách klečat a vymýšlejí tresty jako na zločince. [...] Poznáte to na nich [...] chvějí se na celém těle při každém křiknutí, oči jejich hledí ustrašeně – zkrátka činí dojem uštvaneho psa. [...] Strach je zlá věc a zvykati děti zbytečné bázni je velmi nerozumné.“¹⁶⁹

Pokud bychom chtěli vybrat jednu z největších obav ve vztahu k výchově, prezentovaných ženskými časopisy, pak by šlo o výchování rozmazlených a neposlušných dětí. Je otázkou, zda článek v kontextu „Mnozí rodiče dopřávají dětem tak nemírné volnosti.“ popisuje opravdový trend, nebo šlo pouze o projev obecně uznávané normy, varující před nedostatečnou výchovou. V každém případě na obdobný postoj narazíme poměrně často. Články tohoto typu vypovídají o snaze jasně definovat hranice žádoucího a nežádoucího chování, a to jak u dětí, tak rodičů. Nestaví se proti fyzickému trestání, ale musí být úměrné míře provinění – zároveň učí rodiče uvažovat nad tím, že trestem celá výchovná situace nekončí, ale psychologicky i výchovně bude mít své následky také do budoucna

4.4 Manželské právo

Zaměříme-li se při čtení ženských časopisů na tematiku vztahující se k manželskému právu, vykrytalizuje nám jeden velký třaskavý celek a tím jsou manželské rozvody. Abychom pochopili důvod oné „třaskavosti“ je nejprve zapotřebí udělat stručný právně-historický exkurz.

¹⁶⁹ Tamtéž. s. 195.

4.4.1 Právní cesta k rozvodům

Manželské právo bylo v devatenáctém století ukotveno Všeobecným občanským zákoníkem, vydaným ve Vídni 1. června 1811. Pro zákoník se vžila zkratka ABGB (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer den österreichischen Monarchie).¹⁷⁰ Zaobíral se definicí manželského sňatku, všemi náležitostmi podstatnými pro uzavření platného manželství, ale i jeho překážkami, právy i povinnostmi, společným vlastnictvím manželů, rodinnými vztahy a také otázkou zrušení manželství.

Zrušení manželství mohlo nastat buď v případě, že bylo dokázáno opomenutí některé ze zákonem stanovených překážek, nebo bylo jedním z manželů (případně oběma) oficiálně požádáno o rozvod.

Od roku 1868 umožnily zákony v habsburské monarchii kromě katolického sňatku využití civilního. Ten se stal vhodnou alternativou v případě, že oba snoubenci byli různého vyznání. Nicméně až do první světové války i nadále početně s velkým náskokem převažovaly sňatky katolické.¹⁷¹ Právě tato dvojkolejnost, kdy vedle sebe existovaly dva různé sňatky (nepočítáme-li židovská manželství), se musela odrazit také ve dvojím pojetí rozvodů.

V případě katolického manželství přicházel ze zákona stanovených důvodů v úvahu tzv. dočasný rozvod, tj. rozvod od stolu a lože. Jsou-li v tomto oba manželé za jedno, musí postupovat zákonně daným způsobem.

„Manželé mají nejprve svému faráři své rozhodnutí k rozvodu spolu s pohnutkami oznámiti. Farář je povinen připomenouti manželům při sňatku vzájemně učiněný slavnostní slib a důtklivě na srdce jim vložiti škodlivé následky rozvodu. Tyto domluvy musí býti po třikráte v různý čas opakovány. Byly-li bez účinku, musí farář dáti stranám písemné vysvědčení, že setrvávají při své žádosti, aby byli rozvedeni, ač jim třikráte bylo domlouváno.“¹⁷²

S tímto osvědčením se pak mohli obrátit na soud. Pokud se manželé i nadále nacházeli ve vzájemné shodě, co se majetkového vyrovnání týče, a pokud by uznán zákonný důvod k rozvodu, soud jim vyhověl.

¹⁷⁰ MACKOVÁ, Marie: *Sňatek ve světle rakouského Všeobecného občanského zákoníku*. (dále jen *Sňatek ve světle*) In: *Oznamuje se láskám našim-- , aneb, Svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí: sborník z konference konané 13.-14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice 2007, s. 67.

¹⁷¹ *Tamtéž*, s. 69.

¹⁷² Císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud., Obecný zákoník občanský, § 104. (dále jen *Císařský patent*)

I když podala žádost pouze jedna strana, bylo nutné se v první řadě obrátit na faráře. Ten, po náležitých duchovních úkonech předal případ i se svým doporučením soudu, přičemž soud posléze provedl vlastní šetření a následně učinil rozhodnutí. V případě uznaného rozvodu následně proběhlo oddělení bydliště manželů a majetkové vyrovnání na základě manželských smluv.¹⁷³

„Důležité důvody, ze kterých může být rozvod přiznán, jsou: Byl-li žalovaný uznán vinným cizoložství nebo zločinu; jestliže zlomyslně opustil žalujícího manžela nebo vedl nepořádný život, čímž značná část jmění žalujícího manžela nebo dobré mravy rodiny byly vystaveny nebezpečství; rovněž životu nebo zdraví nebezpečné úklady; kruté nakládání nebo podle postavení osob velmi citelné, opěťované ubližování; trvalá, s nebezpečstvím nákazy spojená tělesná vada.“¹⁷⁴

Pokud jde o termín „dočasný rozvod“, musíme vycházet z toho, že katolické manželství (jako svátost) je nerozlučitelné – proto ačkoliv manželé projdou dočasným rozvodem, není jim umožněno znovu vstoupit do manželství s jinou osobou. Trvalé rozloučení nastane až v případě smrti jednoho z manželů.¹⁷⁵

Nekatolíci měli možnost i úplného rozloučení manželství.

„Nekatolickým křesťanským vyznavačům dovoluje zákon, že mohou podle svých náboženských pojmů z důležitých důvodů žádati za rozlučku manželství. Takové důvody jsou: Jestliže se dopustil manžel cizoložství nebo zločinu, pro který byl odsouzen k žaláři nejméně pětiletému; jestliže jeden manžel druhého zlomyslně opustil a, jestliže je jeho pobyt neznám, na veřejnou soudní výzvu do roka se neobjevil; úklady nebezpečné životu a zdraví; opětovné těžké zlé nakládání; nepřekonatelný odpor, pro který oba manželé žádají za rozlučku manželství; ale v poslednějším případě nemusí být rozlučka manželství ihned povolena, nýbrž má se zkusit nejprve rozvod od stolu a lože a to podle okolností i několikrát. Ostatně je ve všech těchto případech postupovati podle předpisů, které jsou dány pro vyhledávání a posuzování neplatného manželství.“¹⁷⁶

¹⁷³ MACKOVÁ, Marie: *Sňatek ve světle*, s.70.

¹⁷⁴ *Císařský patent*, § 109.

¹⁷⁵ *Tamtéž*, § 111.

¹⁷⁶ *Tamtéž*, § 115.

Pokud došlo k trvalé rozluce, měli nekatolíci možnost znovu vstoupit do manželství, ovšem pouze za předpokladu, že nebyli usvědčeni z toho, že původní manželství zaniklo, kvůli jejich nevěře nebo trestnému činu (jako např. plánovaná vražda partnera).¹⁷⁷

4.4.2 Rozvody v očích veřejnosti

„Aktem, jenž sluje manželství, berou dva jedinci na svá bedra povinnosti, jež společně mají býti řešeny. [...] Rozvod jest morálkou, dosud platící jako dobře ražený dukát, odsuzován. Jak se dívá s despektem na rozvedené. [...] My ovšem nahlížíme na věc jinak, pod zcela jiným úhlem. Nám klidné a náležitě uvědomělé rozjetí jest známkou vyššího, dokonalejšího chápání života. [...] Oba poznavše, »že život jejich byl by bez vůně«, odcházejí od sebe. [...] Rozvod není ničím špatným, ale nazírání člověka jest špatné, důsledek toho, že se neví, co má tvořiti rodina.“¹⁷⁸

Jak jsme se dozvěděli při nahlédnutí do Všeobecného občanského zákoníku, právní cesta pro zrušení manželství v Habsburské monarchii existovala. A nyní se dostáváme k oné „třaskavosti“. Drtivou většinu manželství totiž tvořila právě ta katolická. Rozvod byl v převážně křesťanské společnosti stále tabu a pro zúčastněné to představovalo výrazné poškození pověsti. Když už se k tomu pár či jednotlivec odhodlal, jednalo se o zdlouhavou, únavnou a velice často neúspěšnou cestu. Soudy velice pečlivě zkoumaly opodstatnění uvedených důvodů k rozvodu, přičemž například alkoholismus ani běžné domácí násilí nebylo považováno za důvod dostatečný. Soudy k rozvodům přistupovaly zkrátka až jako k nejkrajnějšímu řešení.¹⁷⁹ Nemluvě o tom, že i když soud katolickému páru dočasný rozvod umožnil, ani jeden z manželů nemohl v následujících letech vstoupit do dalšího svazku.

„Požadavek spravedlivého právního svazku manželského na základě pojmání humanity a mravnosti jest požadavkem nejen zúčastněných manželů, ale všech opravdu svobodomyšlných lidí. [...] Reforma manželství je také článkem v procesu uvolnění ženy, která nerozlučitelností manželství více jest postižena než muž, více jest k tomuto připoutána i přes značné zlepšené postavení společenské. Vše, co posud vykonáno bylo, je dílem stran

¹⁷⁷ Tamtéž, § 119.

¹⁷⁸ MARTELL, K.: *Rozvod*. ŽO, 1910, č. 6, s. 127.

¹⁷⁹ PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Gender, víra a manželství*, s. 190.

*a jednotlivců protiklerikálních, jako vůbec rovnoprávnost žen s muži vyvíjí se jen na půdě mimocírkevní.*¹⁸⁰

Dámské časopisy vnímaly otázku rozvodů jako velice urgentní, také ve vztahu k ženským emancipačním snahám, přičemž církevní dogmatismus v otázce manželství se zde často střetával s protiklerikálními náladami. Žena v manželství stále ještě zaujímal podřadné postavení, vůči svému muži – bylo pro ni mnohem obtížnější postavit se jeho autoritě. Vezmeme-li v úvahu příklad případného manželova těžkého alkoholismu, mohlo se pro ni manželství stát doživotním vězením. Ani dočasný rozvod pro ženy nemusel znamenat šťastné řešení – bez možnosti uzavřít další sňatek se z již dříve popsanych společenských důvodů mohly potýkat se zásadními existenčními problémy.

*„Spolek katol. rozvedených manželů ve Vídni chystá hromadné podání petic říšské radě i panské sněmovně, v nichž žádá se revize manželského práva. Za tím účelem bude ještě plakáty a brožurami, ve kterých bude nespravedlivost a krutost práva manželského vysvětlována, vzbuzena co nejširší pozornost a žádána podpora od každého pokrokového člověka.*¹⁸¹

Na podobné krátké zprávy zarazíme zpravidla v každém čísle. I sebemenší informace týkající se rozvodů posloužila k šíření tématu veřejností. Stejně tak jako články teoretického zaměření, hledající oporu v morálce, nebo strohé statistiky, to vše mělo v rámci tématu normalizační účinky – cílem bylo ukončit chápání rozvodů jako společenského tabu.

*„Mezi pěti roky (1902-1907) počet rozvedených manželstev o dobrou polovinu vzrostl. [...] V majoritě případů v posledních letech byla hlavní příčina rozchodu nevěrnost manželská, nepatrná část následkem duševní poruchy mozkové a pouze dva případy se objevily, že jeden druhého hleděl zprovoditi se světa. Co se otázky dluhů týče, uznání muži dvojnásobným počtem vinnými oproti ženám. Naopak zase duševní choroba mnohem častěji se vyskytuje u žen, málo u mužů. Manželská zpronevěra a cizoložství se opět u větší míře jeví u mužů.*¹⁸²

Ze strany teorie a morálky články často argumentují obecným kvalitativním zlepšením manželského vztahu, který by již nemohl být brán jako samozřejmost. Takovýto svazek

¹⁸⁰ O. S. A.: *Reforma manželského práva*. ŽS, 1907, č. 6, s. 70-71.

¹⁸¹ *Boj o reformu manželského práva*. ŽO, 1904-5, č. 7-8, s. 119-120.

¹⁸² *Statistika rozvodů manželských*. ŽO, 1910, č. 2, s. 48.

byl chápán jako vyšší stupeň soužití, k němuž by bylo zapotřebí přistupovat s větší zodpovědností. Ta by tímto defacto přešla z rukou církve přímo do rukou manželů.

„Pravá podstata manželství tkví mnohem hlouběji, ve vnitřním duševním svazku manželů – a kde toho není, není ani manželství. [...] Že by se rozvody nepoměrně množily, když by se zákonitě umožnily a dosavadní překážky odstranily, anebo že by takové zařízení svádělo k lehkomyšlnému uzavírání sňatků, netřeba se obávat. [...] V státech amerických na př. množily se rozvody v prvních letech velice rapidně, ale později počet jejich zase silně klesal. [...] Práví, svorní manželé, když vidí, že se mohou každý čas rozejít, stávají se ústupnějšími druh k druhu. Muži zvykají si považovat svou družku za sobě rovnoprávnou, i stávají se mnohem šetrnějšími k ní, vědouce, že jim může v případě nespokojenosti odejít na vždy.“

Příznačné rozlučení s touto kapitolou nám nabízí opět článek *Reforma manželského práva* vydaný *Ženským světem* v roce 1907. Představuje nám příspěvek T. G. Masaryka, který reaguje na nejzákladnější a také nejdogmatictější z církevních protiargumentů – tedy že nerozlučitelnost manželství vychází z jeho podstaty svátosti. Masarykova kritika trefně poukazuje na to, že církvi ve skutečnosti uniká hlavní hodnota, ve které tkví skutečná svátost manželská.

„K slovu přihlásil se p. prof. Masaryk, vysvětluje, proč požadavek rozlučitelnosti jest nutným požadavkem mravním. Katolická církev hájí nerozlučitelnost manželství, uvádějíc je jako svátost, ale manželství tím, že je nerozlučitelé, není svátostí. Manželství svaté se nerozloučí, ale nešťastné, zlé musí se rozejít, jsouc lží a nemravností. Chceme manželství opravdu svaté, spojení duší, nejen těl, manželství pravdivé, mravné, nikoli svaté jen nerozlučitelností. Reforma souvisí s hnutím demokratickým, neboť musí být založena na mravnosti a rovnosti muže a ženy.“¹⁸³

¹⁸³ O. S. A.: *Reforma manželského práva*. ŽS, 1907, č. 6, s. 70-71.

5 ZÁVĚR

Devatenácté století bylo prostoupeno bezpočtem technologických, hospodářských, ekonomických, politických a především společenských změn. Tyto změny na sebe vzájemně působily dominovým efektem. Společnost na ně musela reagovat a postupně se jim přizpůsobovat. Evropou se začaly šířit nové myšlenkové směry a jedním z nich byl hlas některých žen, které již nechtěly být tím „druhým – slabším“ pohlavím a od budoucnosti čekaly něco víc.

Cílem této práce bylo prozkoumat směr, kterým se řečené společenské změny ubíraly na konci tzv. dlouhého devatenáctého století, a to skrze proměny jedněch z nejstarších a nejstabilnějších lidských institucí, kterými jsou manželství a rodina.

Pro tento účel byly vybrány prameny, které dokázaly příchod nového uvažování reflektovat a tím se staly obrazem aktuální dobové atmosféry. Ženské časopisy, které na našem území vznikaly od šedesátých let devatenáctého století se staly nenahraditelným prostředkem českého ženského emancipačního hnutí, skrze něž bylo převážně ženské publikum cílevědomě kultivováno a vzděláváno. Námi zkoumaná periodika *Ženský svět* a *Ženský obzor* se stala hlasem liberalizace, díky čemuž právě zde – na jejich stránkách – můžeme být svědky rozvířené společenské diskuse.

Na počátku práce bylo potřeba nastínit historický kontext k výše uvedeným změnám. V rámci obecné kapitoly jsme si připomněli významné revoluce, jež na konci osmnáctého století uvedly vše do pohybu. Také zde byly vykresleny počátky emancipačního hnutí v českých zemích, jeho specifika a nejpálčivější otázky, které muselo ve vztahu společnosti k ženám řešit. Tím byla především nedostatečná úroveň ženského vzdělávání, existenční závislost žen na mužích, prakticky neexistující možnost vyučit se kvalifikované práci a velmi omezené množství profesí otevřených ženám.

Druhá kapitola se pak zabírala dalším historickým kontextem, tentokrát ve vztahu k dějinnému vývoji a právnímu ukotvení manželské instituce. Poté se pozornost přenesla opět k dámským časopisům, které byly představeny jako hlas své doby. Byly nastíněny jejich počátky a také jejich velká moc ovlivňovat široké obecnstvo. Následovalo připomenutí zmíněných palčivých otázek, s nimiž ženské hnutí bojovalo téměř po celé století a byla představena stanoviska, která k nim dámské časopisy zaujímaly.

Třetí kapitola již byla věnována analýze dobových článků. Pro jejich třídění byla vytyčena čtyři hlavní témata: manželství, láska a sexualita; domácnost a vnitřní chod rodiny; výchova dětí a manželské právo.

V oblasti Manželství, lásky a sexuality, jsme zjistili, že hlavní motivací žen a dívek pro vstup do manželství byla stále přetrvávající ekonomická závislost na mužích, což bylo způsobeno jejich nedostatečným vzděláním v praktickém oboru – nemohly se tedy ucházet o kvalifikované zaměstnání. Dalším aspektem bylo přetrvávající společenské přesvědčení, že je manželství a založení rodiny zpravidla jediným přijatelným životním cílem, ke kterému by žena měla směřovat. Projevem tohoto uvažování bylo přemrštěné vyzdvihování společenského statusu „vdané ženy“ – vyvolené mužem – nad „pouhými slečnami“.

Dále jsme zjistili, že často docházelo k zaměňování pojmů láska a sexuální přitažlivost, přičemž obojí bylo ovlivněno střety výše zmíněného pragmatismu (kde šlo především o hmotné zajištění své budoucnosti) a naivního romantismu, který atmosféru devatenáctého století také ovlivnil.

V otázce sexuality jsme narazili na dvojí morálku, která byla uplatňována ve vztahu k jednomu či druhému pohlaví. Šlo-li o mimomanželský sex, žena byla navždy stigmatizována. Oproti tomu, stejnému prohřešku u mužů společnost nepřikládala takovou váhu, bylo mu umožněno se vykoupit. Proti této dvojakosti dámské časopisy bojovaly a snažily se o rehabilitaci ženské sexuální morálky.

S tímto do značné míry souvisí také koncept tzv. volné lásky, který je v časopisech představován ve dvou různých rovinách. První požaduje uvolnění konvencí týkajících se předmanželského sexu, přičemž oběma pohlavím by bylo umožněno v této oblasti experimentovat. To by jednak do budoucna zabránilo experimentům již v rámci manželského svazku a jednak by to znamenalo pro muže i ženy přijetí zodpovědnosti za svou minulost, a tudíž duchovní rozvoj.

Druhé pojetí si žádá, aby bylo manželství založeno na absolutní svobodě. Tedy aby nevznikalo z důvodů pragmaticky-ekonomických, ale pouze na základě citů. Stejně tak dobrovolné by mělo být i následné setrvání v tomto svazku – což by znamenalo odstranění veškerých dobových překážek rozvodů.

V rámci tématu Domácnost a vnitřní chod rodiny, jsme se utvrdili, že navzdory četným nesouhlasům i na přelomu století stále platí tradiční rozdělení vnitřní a vnější sféry rodiny. Otec stále vystupuje v roli výhradního živitele domácnosti, ačkoliv i ženy se postupně pokoušejí propojit své domácí povinnosti se zaměstnáním i mimo rodinu. Matka je oproti tomu v pozici hlavního výchovného orgánu potomstva.

Další důležitou rolí, jenž žena v domácnosti zastává, je role hospodyně. V tomto ohledu časopisy poskytují obstojný přehled, co pro dobovou společnost znamenalo být dobrou hospodyní. Základem byla šetrnost, umění dobře hospodařit, ale také správně pracovat se svým časem ve smyslu maximální produktivity.

Podkapitola Výchova dětí představila demografické změny vztahující se k porodnosti v devatenáctém století. Vlivem zvyšující se zdravotní péče došlo k poklesu dětské úmrtnosti. Zároveň společnost začala postupně přehodnocovat svůj striktně odmítavý postoj k antikoncepčním metodám, vycházející z tradiční křesťanské morálky, čímž se dal základ plánovanému rodičovství. Všechny tyto aspekty se projeví na vztahu mezi rodiči a dětmi.

Časopisy reflektují větší společenský zájem o skutečné potřeby dítěte. S tím souvisí také vyšší míra ochrany dětí ze strany úřadů a také tlak na důkladnější vzdělání a přípravu nastávajících rodičů (jak ve vztahu k výchově dětí, tak i v otázce všeobecně zdravého životního stylu). Je zde kladen velký důraz na poznávání a zohledňování dětské psychologie. Výchovný hodnotový systém, kromě úcty a poslušnosti, vyzvedává kladný vztah k práci, ve kterém spatřuje šťastně naplněný život do budoucna. Články ale také upozorňují na časté rodičovské chyby. Ty jsou povětšinou způsobené nedostatečným chápáním psychologických příčin a následků. Rodiče sami svým dětem zprostředkovávají špatné příklady, za něž pak děti trestají. Nezodpovědným přístupem učí děti lhát, vedou je k agresivitě a dopouští se na nich nepřiměřeného násilí.

V posledním tématu vyvstala otázka manželského práva a s tím souvisejících rozvodů. Nahlédnutím do Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 zjistíme, že právní cesta pro rozvod v habsburské monarchii existovala, nicméně byl to komplikovaný proces. Většina uzavřených manželství náležela ke katolickému ritu, což znamenalo, že trvale byla nerozlučitelná (ukončila je až smrt jednoho z manželů). Právně tedy přicházel v úvahu pouze tzv. dočasný rozvod (od stolu a lože), který sice znamenal oddělení domácností i majetkové

vypořádání na základě manželských smluv, ale neumožňoval vstoupit do dalšího manželského svazku s jinou osobou. Další překážkou byly zákonem přesně definované důvody, pro které je možné o rozvod žádat, přičemž například alkohol či domácí násilí, které nepřekročilo hranici závažného ohrožení života, nebylo v tomto směru bráno v potaz. Rozvody tedy byly z mnoha důvodů velice obtížné a velmi často neproveditelné.

Sledované časopisy poukazují na stále přetrvávající názor ve společnosti, který považuje rozvod za poslední možné řešení a veřejně odstrašující případ. Proti tomuto postoji se vymezují, neboť oběťmi manželských pastí byly převážně ženy. Ty se nacházely v rámci rodiny stále v podřízeném postavení vůči mužům. I v případě, že by se jim podařilo rozvod právně odůvodnit, ekonomické důsledky a pouze minimální možnost se odborně uplatnit mimo manželství pro ně představovaly existenčně neřešitelnou situaci.

Hlavní silou dámských časopisů bylo neustálé víření diskuse týkající se rozvodů. Argumentačně vyvracely nerozlučitelnost manželství pouze na základě jeho církevního statusu svátosti. Poukazují na to, že skutečně pevná manželství se k rozvodu neuchýlí – naopak zdůrazňovaly, že možnost toho druhého kdykoliv opustit se projeví zvýšením snahy u obou manželů a tím i kvality jejich partnerství.

Tímto jsme se dostali až na samý závěr této diplomové práce. Jejím cílem bylo vytvořit trochu odlišný náhled na manželství a rodinu v devatenáctém století. Redaktorky a redaktoři nám skrze svou práci nabídli možnost nahlédnout do jejich specifického myšlenkového světa. A ačkoliv se jedná o mezilidské vztahy každému z nás tak důvěrně známé, pro člověka v devatenáctém století znamenaly úplně jiný svět.

6 Seznam použité literatury

- ABRAMSOVÁ, L.: *Zrození moderní ženy*. Brno 2005.
- BAHENSKÁ, M. – MUSILOVÁ, D. – HECZKOVÁ, L.: *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice 2011.
- BAHENSKÁ, M.: *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha 2005.
- BAUEROVÁ, J. – BÁRTOVÁ, E.: *Proměny ženy v rodině, práci a ve veřejném životě*. Praha 1987.
- BEDNAŘÍK, P. – JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *Dějiny českých médií*. Praha 2019.
- FAFEJTA, M.: *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovanech 2004.
- FOUCAULT, M.: *Dějiny sexuality. 2díl*. Praha 2003.
- HORSKÁ, P. a kol.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha 1990.
- HORSKÁ, P.: *Naše prababičky feministky*. Praha 1999.
- KAŠNÝ, J.: *Manželství v západní tradici: soubor kanonických studií*. České Budějovice 2006.
- KLABOUC, J.: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962.
- LENDEROVÁ, M.: *„A ptáš se, knížko má...“: ženské deníky 19. století*. Praha 2008.
- LENDEROVÁ, M. (ed.) – HANULÍK, V. (ed.) – TINKOVÁ, D. (ed.): *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*. Červený Kostelec 2013.
- LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Praha 1999.
- LENDEROVÁ, M. – TINKOVÁ, D. – HANULÍK, V.: *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha 2014.
- LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M.: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha 2009.
- LENDEROVÁ, M. a kol.: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.
- MALINA, J. a kol.: *Kruh prstenu: světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti*. 1 sv., Brno 2007.
- MALÍNSKÁ, J.: *„My byly, jsme a budeme“: české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha 2013.

MOŽNÝ, I.: *Rodina a společnost*. Praha 2006.

NEUDORFLOVÁ, M.: *České ženy v 19. století*. Praha 1999.

OAKLEY, A.: *Pohlaví, gender a společnost*. Praha 2000.

PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Každodennost manželství: 19. století v Čechách pohledem soudních akt a příruček pro katolické kněze*. Pardubice 2015.

PAVELKOVÁ ČEVELOVÁ, Z.: *Gender, víra a manželství v "dlouhém" 19. století*. Pardubice 2012.

PETRBOK, V. (ed.): *Sex a tabu v české kultuře 19. století*. Praha 1999.

PLECITÝ, V. a kol.: *Základy rodinného práva*. Plzeň 2009.

PRAVDOVÁ, B. (ed.): *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2. vyd., Praha 1998.

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R. a kol.: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti*. Praha 2012.

VEČEŘA, P.: *Úvod do dějin tištěných médií*. Praha 2015.

Sborník:

HETZKOVÁ, L.: *První léta časopisu Ženské listy. Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská*. In: *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie: sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006*. Pardubice 2006, s. 323-335.

MACKOVÁ, M.: *Sňatek ve světle rakouského Všeobecného občanského zákoníku*. (dále jen *Sňatek ve světle*) In: *Oznamuje se láskám našim, aneb, Svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí: sborník z konference konané 13.-14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice 2007, s. 67-75.

Diplomová práce:

ŽÁČKOVÁ, Z.: *Žena v českém humoru v 1. polovině 20. století*. Olomouc 2010.

(nepublikovaná diplomová práce)

PRAMENY

Ženský svět: list paní a dívek českých

DOLINAROVÁ, E.: *Volná láska a manželství*. Ženský svět, 1900, č. 20, s. 229-231.

HOVORKOVÁ, Z.: *O nezpůsobilosti žen k lékařství*. Ženský svět, 1900, č. 11, s. 126.

Kursy pro domácnost. Ženský svět, 1900, č. 10, s. 114.

Manželství a ženské povolání. Ženský svět, 1907, č. 22, s. 260-261.

MATERNOVÁ, P.: *Studie dětství*. Ženský svět, 1900, č. 1, s. 7; č. 2, s. 19-20.

MATERNOVÁ, P.: *Žena a láska*. Ženský svět, 1897, č. 20, s. 62-64.

Mateřství a duševní práce. Ženský svět, 1901, č. 19, s. 221-222; č. 20, s. 232-233.

Moderní způsob péče o děti osiřelé. Ženský svět, 1909, č. 7, s. 108.

Našim čtenářkám!. Ženský svět, 1896, č. 1, s. 1.

NEVŠÍMALOVÁ, K.: *Má-li žena dbáti své tělesné krásy*. Ženský svět, 1899, č. 6, s. 62-63; č. 16, s. 184-185.

NEVŠÍMALOVÁ, K.: *Má-li žena dbáti své tělesné krásy*. Ženský svět, 1899, č. 6, s. 62-63; č. 16, s. 184-185; č. 22, s. 261-262.

Nová theorie manželství. Ženský svět, 1907, č. 14, s. 168.

O. S. A.: *Reforma manželského práva*. Ženský svět, 1907, č. 6, s. 70-71.

POKORNÁ, I.: *Dělba práce*. Ženský svět, 1897, č. 18, s. 237-238.

POKORNÁ, I.: *Změna pořadu, či starý pořádek?*. Ženský svět, 1899, č. 7, s. 77-78; č. 11, s. 126-127.

ŘEHÁHOVÁ, E.: *Portréty feministek*. Ženský svět, r. 1897, č. 10, s. 147-148.

S.: *Přepych bytů*. Ženský svět, 1899, č. 3, s. 30-31.

SCHERER, F.: *O přirozené výživě dítěte*. Ženský svět, 1899, č. 8, s. 85-86; č. 9, s. 99-100.

Školy matek a služek. Ženský svět, 1907, č. 22, s. 261.

ŠTORCHOVÁ, M.: *Pokračovací školy dívčí*. Ženský svět, r. 1897, č. 11, s. 158.

Ženský obzor: revue českých žen

BÉM, E.: *Výchova ženy*. Ženský obzor, 1904-1905, č. 7-8, s. 102-103.

Boj o reformu manželského práva. Ženský obzor, 1904-1905, č. 7-8, s. 119-120.

DLOUHÁ, E.: *Vychovávejme charaktery*. Ženský obzor, 1902, č. 7, s. 101-102.

Doktorem veškerého lékařství. Ženský obzor, r. 1904-1905, č. 9-10, s. 141.

HAMILTONOVÁ, C.: *Manželství jako obchod*. Ženský obzor, 1910, č. 4, s. 74-79; č. 8, s. 174-177.

KLUMPARTOVÁ, J.: *Nemanželské dítě v péči vlastní matky*. Ženský obzor, 1910, č. 7, s. 145-148.

LANCOVÁ, J.: *Ženský problém erotický*. Ženský obzor, 1912, č. 4, s. 112-114.

Manželská otázka. Ženský obzor, 1912, č. 8, s. 235-236; č. 9, s. 265-267.

MARTELL, K.: *Rozvod*. Ženský obzor, 1910, č. 6, s. 127.

Paní či slečna?. Ženský obzor, 1908, č. 6, s. 98.

PELANT, K.: *Něco o ženách*. Ženský obzor, 1908, č. 7, s. 107-109.

PODHORSKÁ, B.: *Domov*. Ženský obzor, 1908, č. 4, s. 58-60.

PODHORSKÁ, B.: *Matka a děti*. Ženský obzor, 1908, č. 1, s. 12; č. 2, s. 36-37; č. 3, s. 50; č. 5, s. 77-80.

Proti tovární práci 14 a 16letých dětí. Ženský obzor, 1908, č. 3, s. 103.

Příprava rodičů pro vychovatelské povolání. Ženský obzor, 1902, č. 10, s. 177-178.

Racionelní názory o výchově dětí. Ženský obzor, 1912, č. 10, s. 301.

Statistika rozvodů manželských. Ženský obzor, 1910, č. 2, s. 48.

STÖCKEROVÁ, H.: *Domácí hospodářství jako povolání*. Ženský obzor, 1912, č. 10, s. 289-291.

STÖCKEROVÁ, H.: *Mateřství a duševní práce*. Ženský obzor, 1910, č. 10, s. 224-226.

ŠEDLBAUEROVÁ, M.: *K otázce mimoškolní výchovy dívek*. Ženský obzor, 1902, č. 10, s. 161-163.

Válka pohlaví. Ženský obzor, 1912, č. 10, s. 309.

VOZÁBOVÁ, E.: *Vliv alkoholu na život ženy a dítěte*. Ženský obzor, 1910, č. 1, s. 2-4; č. 2, s. 30-34.

Zemská komise pro ochranu dětí a mládeže. Ženský obzor, 1908, č. 7, s. 117.

ZENO: *Čistá nahota*. Ženský obzor, 1904-1905, č. 2, s. 31-33.

Ženské listy: časopis pro záležitosti žen a dívek československých

BAYEROVÁ, A.: *O zdraví a významu jeho*. Ženské listy, 1882, č. 7, s. 98-99.

HANUŠOVÁ-KOCUROVÁ, M.: *Poslední kázáníčko mladým paním*. Ženské listy, 1892, č. 4, s. 83-84.

HUBERT, G.: *Sňatek z lásky – obrázek arabských mravů*. Ženské listy, 1893, č. 10, s. 183-189.

KODYM, F. V.: *Dívčím a matkám českým*. Ženské listy, 1882, č. 1, s. 1-4.

PODLIPSKÁ, S.: *O nadání*. Ženské listy, 1877, č. 1, s. 1-3.

Program. Ženské listy, 1873, č. 1., s. 1.

ROZMARNÁ, B.: *Malé velké děti*. Ženské listy, 1883, č. 11, s. 175-176.

ŘEHÁKOVÁ, A.: *Zápisky nešťastné ženy*. Ženské listy, 1893, č. 8, s. 171-177.

SOKOLOVÁ, B.: *Mohou-li rodiče zabezpečiti štěstí dětem svým?*. Ženské listy, 1892, č. 8, s. 149-151; č. 9, s.174-179; č. 10, s. 195-198.

Vlastenky české!. Ženské listy, 1877, č. 11, s. 163-165.

Z časových otázek o ženském školství. Ženské listy, 1877, č. 4, s. 49-51.

Lada: beletristický a módní časopis

FIALOVA: *O domácím účetnictví*. Lada: beletristický a módní časopis, 1862, č. 14, s. 75-76.

Praktická část – móda. Lada: beletristický a módní časopis, 1862, č. 2, s. 5.

Lada: list pro zájmy českých žen a dívek

K. B. W.: *Oběť lásky*. Lada, 1912, č. 17, s. 200; č. 20, s. 237; č. 21, s. 250.

K. Š.: *Dětská mysl*. Lada, 1912, č. 23, s. 271; č. 24, s. 279.

KADLČÁKOVÁ, A. M.: *O výchově dítek*. Lada, 1912, č. 14, s. 162; č. 16, s. 186-187; č. 17, s. 194.

LIBOMÍRSKÁ, Markéta: *Některé temné stránky domácnosti*. Lada, 1902, č. 22, s. 259.

Další prameny:

OTTO, Jan: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. sv. 15, Praha 1900.

OTTO, J.: *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. sv. 16, Praha 1900.

Císařský patent č. 946/1811 Sb. zák. soud., Obecný zákoník občanský.

7 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Program časopisu Ženské listy¹⁸⁴

Ročník I. V Praze, dne 1. ledna 1873. Číslo I.

ŽENSKÉ LISTY.

Časopis pro záležitosti žen a dívek českoslovanských.

Vychází 1. každého měsíce.

Hlavní spolupracovnice: V. Lužická. — Majetník, vydavatel, nakladatel a za redakci odpovědný: Fr. A. Urbánek.

Předplatné bez poštovní zásilky čtvrtletně 60 kr., půlletně 1 zl. 20 kr., celoročně 2 zl. 40 kr., poštou (budiž zasláno poukázkou) nebo donáškou do domu čtvrtletně 70 kr., půlletně 1 zl. 40 kr., celoročně 2 zl. 80 kr.

Rukopisy budou posílány do Ostrovní ulice č. 129—II. v 2. patře. — Administrace a expedice jest na Senovské náměstí č. 19. nová [1875—II. staré] v 3. patře. — Anonymní a nefrankované dopisy se nepřijímají. — Rukopisy zaslání se nevracují, počítají se co nejlevněji.

PROGRAM.

„ŽENSKÉ LISTY“ zvláštní příloha ku „Květům“, jež byla věnována výhradně záležitostem ženským, zanikla, když „Květy“ i s přílohami přešly ve vlastnictví nakladatele „Světázora“ čímž pro dcery českoslovanské nastala skutečně citelná mezera v časopisectvu českém.

„ŽENSKÉ LISTY“ sblížovaly duševně dcery českoslovanské, ve sloupcích jejich mohly si pohovořiti o pravých a hlavních potřebách svých, pojednávat o svých záležitostech a seznamovati se s podobnými snahami spolusester svých u jiných národův.

Každý probudilejší národ může se za doby nynější vykázati časopisem ženským, v němž se zrcadlí pokročilost a uvědomělost nejen dcer jeho, nýbrž i národu celého, nebo nelze zneuznati, že otázka ženská týká se takorůka všech členův lidské společnosti. Pokrok mužův ohrožen jest zpátečnictvím, nevědomostí a nevdělaností žen, pokrok žen pak značí i všeobecný pokrok národní.

Národ český, tak pokročilý, tak probuzený, který má tolik různých časopisův pro každý jednotlivý odvětví lidského vědění i práce, nemůže postrádati časopisu ženského, aniž by na sebe uvážil viny před cizími národy, že zapomíná ve všeobecném pokroku na dcery své. V listech denních, odborných nelze pojednávat o záležitostech společných ženštinám všem, poněvadž by takové jednotlivé pokyny splynuly s celkem a zanikly, tak jako zaniká malá říčka v širém oceánu.

Doufáme, že se zavděčíme dcerám českoslovanským, ohlašující vydávání samostatného ženského časopisu, názvem „ŽENSKÉ LISTY.“

Účelem časopisu tohoto jest, aby seznamoval dcery českoslovanské se vším, co duševně světem hýbe, s působením spolkovým, lidumilým a dobročinným jak národu českého, tak i národův jiných, se všemi pokroky v ženském školství, jemuž budeme věnovati zvláštní pozornost, ano dobré školství jest základem velikosti národův; povzbuzovati je, aby přilnuly k vznešeným snahám lidstva, aby milovaly všechno dobro a krásu, hlavně pak povolání své ženské i významuplné, důležité povinnosti ženy jak v rodině tak i v národě.

Časopis bude psán slohem prostonárodním, aby si proklestil dráhu do rodin a k srdcím ženštin všech, a přináseti bude články poučné i zábavné, a sice:

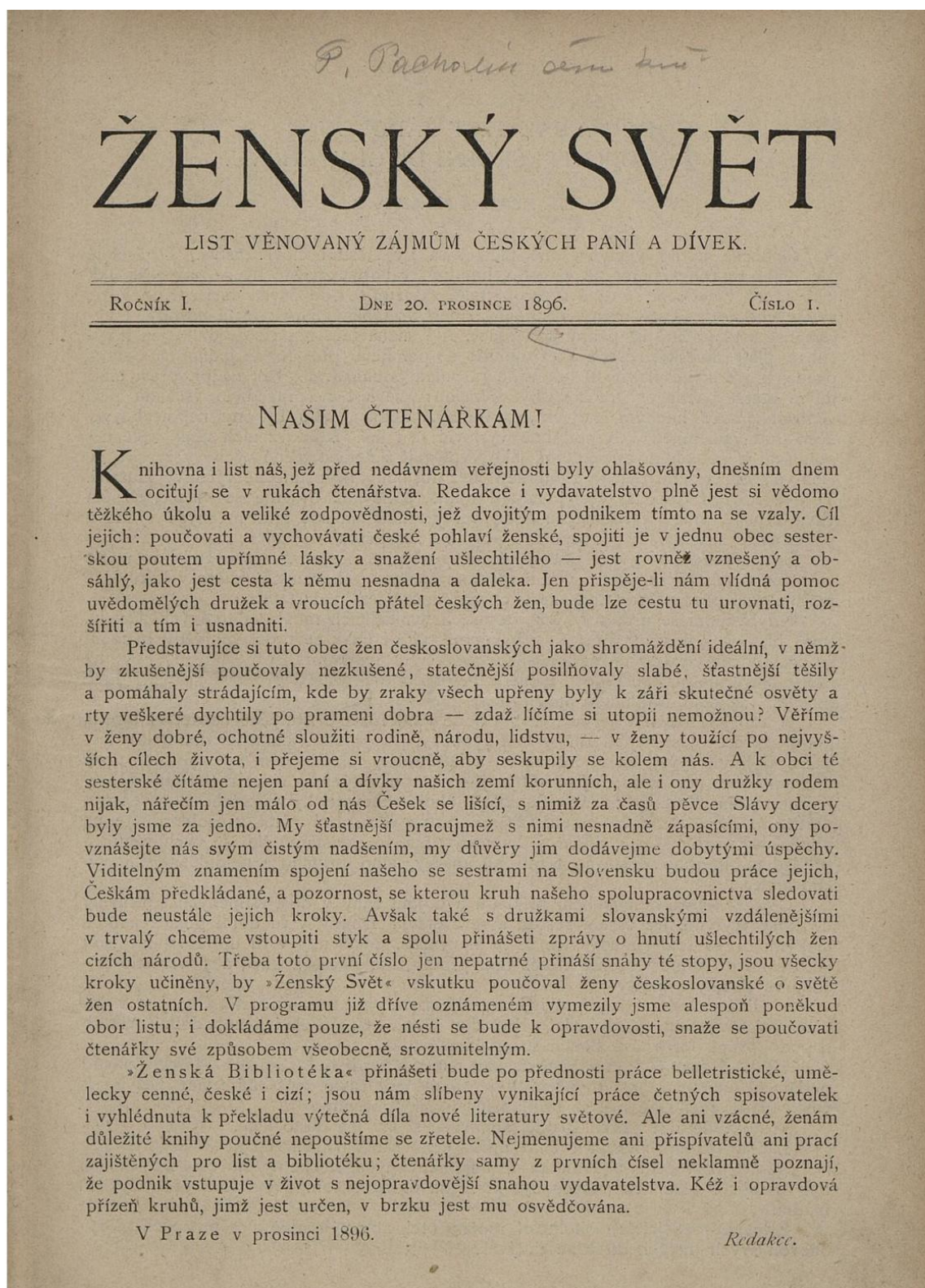
1. Úvodní články vychovatelské, mravoučné, zdravotné, esthétické, kulturní a jiné. Články politické naprosto se vylučují.
2. Životopisy osob vynikajících v dějinách, v literatuře i v umění.
3. Práce beletristické, jako: básně, povídky, novely atd.
4. Stručné úvahy o knihách a spisech českých, jiných slovanských i cizích, jež lze poroučeti našim paním a dívkám, a jež i záhodno a užitečno aby přečetly, jakož i úvahy umělecké.
5. Dopisy ze všech částí zemí koruny české, které by dcery českoslovanské vzájemně sblížovaly.
6. Praktické pokyny pro domácnost, zprávy o nových strojích a nálezech.
7. Spolkové, domácí a drobné zprávy.

Vynasnažíme se, abychom dostály úkolu svému svědomité a prosíme snažně za laskavou podporu, radu a účastenství uvědomělých žen a osvicených mužův, jimž záleží skutečně na vzdělanosti, mravním povznesení a pokroku žen.

Poroučíme „ŽENSKÉ LISTY“ přízni národu celého, zvláště pak dáváme je v ochranu našim spanilomyslným dcerám českoslovanským, jimž časopis ten zvláště jest věnován.

154

¹⁸⁴ Program. ŽL, 1873, roč. 1, č. 1., s. 1.

¹⁸⁵ Našim čtenářkám!. ŽS, 1896, č. 1, s. 1.

- Sken získán díky Digitální knihovně Kramerius – NK ČR
- Bohužel se nepodařilo získat také scan úvodního programu časopisu *Ženský obzor*.